

MOME DOKTORI ISKOLA

The myth of idleness – A semmittevés mítosza

Szatmári Gergely
Témavezető: Kopek Gábor

Tartalom:

1.1	Mit tudunk a munkáról?	4
1.2	Munka, kultusz, utópiák	8
1.3	A munka képei	11
1.4	Fotográfiai kísérletek	15
2.1	„Satan finds mischief for idle hands to do”	25
2.2	Work free society	27
3.1	Faulheit/Restség	29
3.2	How to be idle?	34
3.3	A semmi ember	36
3.4	Accidie	39
3.5	„When you can't really function, you're so full of fear”	40
4.1	Mestermunka	42
4.2	Mestermunka: Faulheit / The Landlord	47
4.3	Mestermunka: The American Idler / Essays in Idleness	50
4.4	Mestermunka: Meadowlands	55
5.1	Tézisek	64
	Irodalom	66
	Képjegyzék	69

„Életünk legnagyobb része úgy telik el, hogy rosszul cselekszünk, nagy része úgy, hogy semmit sem csinálunk, szinte egész életünk pedig úgy, hogy mást csinálunk, mint amit kellene.”

(Seneca)*

Ebben az értekezésben a munkával és a semmittevéssel, a munka látható és hátrahagyott jeleivel, a hozzájuk kapcsolódó újfajta mitológiák, a változó életformák és életfelfogások vizsgálatával kívántam foglalkozni. A semmittevés fogalma, ez a nehezen körülírható, a modern társadalmakban sajátságosan felbukkanó jelenség a Bipolar Német-Magyar Kulturális Alapítvány által támogatott „*Faulheit/Restség*” jelenségének kutatása kapcsán került az érdeklődésem középpontjába. Fotográfusként és oktatóként érdekelték e fogalmak ábrázolási lehetőségei. Az elmúlt években kutattam a munka és a semmittevés előfordulásait az életben, ábrázolásait a fotográfia, valamint a képzőművészet különböző műfajaiban.

Jelen munka nem részletes tanulmány, nem átfogó felméréseken és elemzéseken alapszik, inkább a mestermunkámhoz kapcsolódó szabad alkotói kísérlet, az emberi tevékenységeket befolyásoló jelenségek és az azokat övező és tápláló hitvilág és társadalmi elvárásrendszer mibenlétének megértésére. Ezen kívül szeretnék reflektálni az ember saját hite szerint racionális, de valójában tehetetlen hozzáállására az étellel és saját sorsával szemben, melyben ahelyett, hogy megoldásokat találna, gyakran misztikus ködbe burkol ésszerűen magyarázható, egyszerű jelenségeket.

Az értekezésnek „*A semmittevés mítosza*” nevet adtam, utalva a fogalomhoz tapadó illúziók és mitológiák izgalmasnak tűnő titokzatosságára.

A mestermunkámat három fejezetre bontottam, mert a különböző megközelítések más fotográfiai megoldásokat tettek lehetővé.

* Az értekezésben található hivatkozások teljes bibliográfiája az irodalom jegyzékben található.

I.1 Mit tudunk a munkáról?

„First of all: what is work? Work is of two kinds: first, altering the position of matter at or near the earth's surface relatively to other such matter; second, telling other people to do so. The first kind is unpleasant and ill paid; the second is pleasant and highly paid”

(Bertrand Russell: *In Praise of Idleness*, George Allen and Unwin, 1932, I old.)

Egész életünket a munkánk köré szervezzük, s mégis, ha pontosan szeretnénk tudni, hogy mit is értünk a munka fogalmán, akkor zavarba jövünk. A munka az egyik legfontosabb tevékenységünk életünk során, ugyanakkor mégsem lehet egy nagyon szigorú fogalom-meghatározással keretbe zárni e ténykedésünket. Létünk fenntartásához mindenképpen munkát kell végeznünk, sőt ennél többet is teszünk: a legfontosabb szükségletek megteremtésén túl is dolgozunk, egész létünk célját keressük a munkánkban. A munka életünk egyik olyan területe, amiben kiteljesedhetünk. Egész morális felfogásunk és önbecsülésünk függ attól, hogy dolgozunk-e vagy henyélünk. A munkához kapcsolódó mítoszok és a zsidó-keresztény kultúrából fakadó erény határozza meg egész életünket az európai és amerikai kultúrkörben.

Egy olyan hitvilág rabjai vagyunk, amelynek gyakran az ellenkezőjéről ábrándozunk. Az embereket a történelem folyamán végig fogva tartja és leláncolja a sok elrettentő példa, amely minduntalan a helyes és erényes életre buzdít, mint például a hét fő bűn, a feudalizmusban a „*semmi ember*” és a kivetettség ijesztő képe, a történelmi újkor óta a munkanélküliség rettegett réme. Amikor lehetőség van eltávolodni a munkától és élvezni a kvázi-szabadságot, új és zavaró folyamatok indulnak el az emberben, amelyek beárnyékolják a szabadság édes ízét.

Az ipari forradalommal létrejött társadalmak folyamatosan próbálják mentesíteni az embereket a korábbi kultuszoktól, miközben újabakkal látják el őket.

A történelem folyamán a munkát gyakran hozták kapcsolatba a fájdalommal, a megaláztatással és a nyomorúsággal. A munka görög elnevezése, a „*ponos*” és a latin „*poena*” (Tilgher A.) jelentése: szomorúság. Az ókorban rabszolgák végezték a fizikai munkát, amelyet haszontalan és fájdalmas tevékenységnek tartottak, és sem az egyiptomiaknál, a görögöknél, a rómaiaknál, sem a zsidóknál és a korai keresztényeknél nem volt követendő szabályozó a társadalomban. Az antik világban a szabad ember nem töltötte munkával a drága idejét. A szabad ember számára csupán néhány olyan exkluzív tevékenység volt megengedett, mint a kereskedelem, a háborús és közügyek gyakorlása, valamint a művészetekben, filozófiában való elmélyedés és azokkal kapcsolatos foglalatosság.

A szellemi munkát ugyanúgy megerőltető tevékenységnek tartották, mint a fizikai munkát, mert az egyént olyan gyakorlatias gondolkodásra kényszeríti, hogy az emiatt már képtelen tisztán látni az igazságot.

Arisztotelész a jó és helyes életről szóló tant az emberek ethoszára vezeti vissza. „*A boldogság a legfőbb jó és minden egyébnél kívánatosabb. Sem hozzáadni, sem elvenni belőle nem lehet, hiszen a boldogság tökéletes és önmagában elégséges valami, s egyben minden cselekvésnek a végcélja*” (Arisztotelész: *Nikomachoszi etika*, Európa könyvkiadó, 1987. 16. oldal). Hogy „mi a boldogság lényege?” Arisztotelész a boldogságot az ember és a munkája összefüggésében keresi.

Arisztotelész, bár a munkát egyneműnek tekinti, elkülöníti a jó és az átlagos tevékenységet, vagyis az átlagember és a kiváló ember munkáját. Ezzel mintegy meghatározza, hogy az ember munkáját valamiféle életnek kell tekintenünk, és pedig a lélek értelmes tevékenységének és cselekvésének, mely akkor nemesebb, ha párosul a cselekvő természetéből fakadó jó helyes és erényes felfogásával.

A középkorban az élet, a munka az adott erkölcsi normák betartásáról szólt, az uralkodók vágyainak beteljesítéséről, az áldozathozatalról, a hitért való küzdelemről, a szokások megtartásáról. A kereszténység számára a munka elfogadhatóvá vált, mint magasrendű emberi tevékenység, amennyiben átítatódott egyfajta isteni szellemiséggel, de mint csak egyfajta haszonélvezeti forrást, megvetette. „*A munkamegosztás, melynek során a haszonélvezet az egyik, a munka másik oldalra esett, átokkal sújtotta a nyers erőt.*” (Horkheimer, Max, Adorno, Theodore W. : *A felvilágosodás dialaktikája*, Gondolat-Atlantisz, Budapest, 1990. 270. old.) A test és a szellem szétválasztása során a munka a testiséghez tartozó alantas és lenézett tevékenységgé vált.

Marx feladatokat ad az embernek, úgy, hogy a végső harcot – vagyis a társadalmi osztálykülönbségek eltörlését – a proletariátus, azaz a munkát végző kaszt végzi majd el. Marx szerint az ember abban különbözik az állattól, hogy a munkája jelenti magát az életét. Valóban: jelen világunkban az élet megélése, vagyis a munkavégzés által jönnek létre az élet viteléhez szükséges javak is. Az embereket produktumuk határozza meg, éppen az,

amit termelnek és a mód, ahogyan előállítják a javakat. A munka célja annak az életminőségnek az előállítása, amely formálja az emberi élet lényegét és színvonalát. A munka értékét az határozza meg, hogy mennyi időt fordítunk rá az életünkből és abban az értelemben érték, amennyiben találkozik a társadalmi szükséglettel. A munka az individuuum létéhez tartozó attribútum, de a marxi felfogás szerint a gépek elterjedésével a munkásokat megfosztották a hozzájuk tartozó autentikus egyéni értékektől, árucikké téve az emberi munkát. Ebben a folyamatban a munkás feladatát Marx abban látta, hogy a proletariátusnak, dialektikus szerepéből kifolyólag, küzdenie kell önmaga felszabadításáért és a végső szabadságért.

A modern kori gondolkodók közül Freud az, akinek az ember és a munkája közötti viszonyra reflektáló pszichológiai észrevételeit érdemes figyelembe venni.

Az emberi pszichés folyamatok egyik alapvető tényezőjének tartja, hogy a munkát a *realitáselv* részeként, az előtörő *örömelv* elnyomása érdekében hozta létre a civilizáció. A munka társadalmi szükséglet, amely az ember tudatlan vágyait közömbösíti. Freud rámutatott, hogy amíg a *ösztön-én* nem tud mást, mint kívánni, továbbá azon fáradozik, hogy örömet termeljen és elkerülje a boldogtalanságot, a *realitás-én* nem tesz mást, mint törekszik arra, hogy elérje mindazt, ami hasznos, hogy elkerülje a nagyobb károkat. A *realitáselv* olvasztja magába az olyan tulajdonságokat, mint hasznosság, hatékonyság, praktikum, amelyek a munkavégzést jellemzik. Ennek ellentétéként fejlődnek ki az alternatív területek, a játék, a fantázia és a művészet.

A művészet speciális kompromisszumot hoz létre a két elv között. A művész elfordul attól a valóságtól, amelyben nem tudja kiélni és megvalósítani elsődleges vágyait és a fantáziája segítségével olyan világot hoz létre, melyben ezek a vágyak megvalósulhatnak és közben reflektál a világ dolgaira is. Olyan egyensúlyt teremt a két polaritás között, melyben a vágyak és a kényszerek kontrollálásával elősegíti a *homeostasis* létrejöttét. A művészi illúzió egy olyan menedék, amelyben az ember képes megszabadulni a társadalmi és kulturális nyomástól. A művészet nem a munka kifejező-eszköze, hanem ellenkezőleg: egy olyan eszköz, amely mindazokat a dolgokat felszabadítja, amelyeket a munka elnyom.

A marxi és freudi álláspont homlokegyenest eltér egymástól abban, hogy az egyik a hangsúlyokat kifejezetten a közösség (osztályok) problémájaként kezeli, míg a másik a szubjektum szerepének tulajdonít kiemelt jelentőséget és őt helyezi a középpontba. Az eltérő álláspontok összebékítése a munkás és a művész szerepe újfajta interpretációjában öltözik testet a Frankfurter Schule eszmerendszerében.

A Frankfurter Schule a harmincas években, a fasizmus és a totalitárius diktatúrák háttérében elemezte a kulturális ipar működését, összefüggésben a munkával. Az iskola nézetei szerint a kései kapitalizmusban a marxizmus pszichoanalízissel vegyítve szolgáltatja a munka komplex elméletének rendszerét, mely az egyén egydimenziós átváltozásának elméletén alapul.

Theodor Adorno és Max Horkheimer szerint a kapitalizmus a felelős azért, hogy az egyént abszolút függővé tette a termékektől, így az egyén a javak piacosítása által keresi az illuzórikus boldogságot.

1.2 Munka, kultusz, utópiák

A társadalmi folyamatok vizsgálatakor hasznos a *munka* és *kultusz* fogalompár. Az utolsó, bő kétszáz évben a modern társadalmak leginkább arra törekedtek, hogy a korábbi kultuszt élesen elválasszák a munka világtól, mivel az egyén szabadságának korlátozását látták a kultuszok és a hagyományok kényszerítő erejében. A régi kultusz leválasztásával új kultusz kialakítása volt a feladat. Az új kultusz a munkát dicsőítette és az ember boldogságát a munkának való behódolástól tette függővé. Nyilvánvalóan emiatt alakult ki a modern társadalmakra jellemző életstílus, amiben a munka döntő szerepet kap és az élet legalapvetőbb szervező erejévé válik.

A munka mai felfogása és értelmezése a felvilágosodás és az iparosítás korától kezdve épült be mindennapjainkba és vált mindennapi gyakorlattá.

A 16. századi változó Európának új perspektívát hozott a munka terén a reformáció. Két fő alakja, Luther Márton és Kálvin János nézetei határozták meg a nyugati civilizáció fejlődését. Luther hitte, hogy az embernek Istent a munkáján keresztül kell szolgálnia, valamint, hogy a munka a társadalom egyetemes alapja. Szerinte a munka célja a társadalmi osztályok elkülönítése és az egyének születésétől fogva szorgalmasan kell dolgoznia a saját szakmájában, amin nem változtathat. Ezzel szemben cselekedni azt jelenti, hogy szembekerülsz Isten akaratával, mert Isten az, aki mindenkinek meghatározta a társadalomban elfoglalt helyét, és a munka is Isten elrendelése. Kálvin azt tanította, hogy minden embernek dolgoznia kell, még a gazdagoknak is, mert az ember kötelessége, hogy munkájával szolgálja Isten országát itt a földön. Az embernek nem szabad vágyakoznia a jólét és könnyű élet után, a megtermelt hasznot pedig köteles visszaforgatni újabb vállalkozásokba. Keresete így újra és újra visszaáramlik a vállalkozásokba az idők végéig. Így segíti mások felemelkedését és Isten akaratának megfelelően kimutathatja, hogy munkájával a kiválasztottak közé tartozik.

Erre a paradigmaváltásra több szempontból is nagy szükség volt. A megnövekedett népesség, az infláció, a kereskedelmi élénkülés és az új világok felfedezése kikövetelte az új, rugalmasabb hit eljövételét, melyben az egyén már felelős a saját tetteiért és nem remélhet olyan módon bűnbocsánatot, mint azelőtt.

A protestáns etika a gazdasági, társadalmi változások és az új magatartásforma értékeinek szükségszerűségeire épül. Egy másik álláspont szerint a protestáns teológiai eszmék fejlődése alapozta meg az új gazdasági struktúra kialakulását. Max Weber szerint kétségtelen, hogy a gazdasági növekedés az iparban és a kereskedelemben egybeesik a protestáns átalakulással.

A 18–19. század fordulójának eszmei alapjain kialakuló modern társadalmak megalkotják a munka, hasznosság, közjó és haladás fogalmát. Georg Büchner szerint a tudomány, az ipar és a vallás egyfajta szentháromságot alkot. A munka és a szórakozás összhangba kerül egymással. Az egyiknek a henylés, a másiknak az elfáradás ellenhatásaként kell működnie. Auguste Comte – a pozitivizmus megteremtője és az első szociológusok egyike – a tudomány korábbi teológiai, illetve metafizikai jellegének meghaladása, megszüntetése mellett tette le a voksot. Szerinte a szociológia hivatott arra, hogy az anarchikus viszonyokból való kiemelkedés lehetőségét és egy új, minden önkényt kiküszöbölő közösségi rend megvalósításához vezető utat feltárja. Hitt az „ipar primátusán alapuló” „pozitív korszak” megvalósulásában, melyet a tudomány és az ipar szakemberei együtt alakítanak ki. Társadalmi rendjét a keresztény elvek határozzák meg, de Isten nélkül, – vagyis kizárja a hitet. Szerinte a pozitív „természetes embervallás” az ember tudományos férfikorának kiteljesedése.

Mindeközben egyre gyakrabban felhangzottak azok a sóhajok, amelyek az ember figyelmét a korábbi paradicsomi állapotokra kívánták felhívni, amelyek egyfajta harmóniát és egyensúlyt kerestek a tettek, a szerzés és a *Vita contemplativa* között. Novalis paradicsomi elképzelését, politikai-történelmi társadalomképét *A kereszténység avagy Európa* című művében vázolja fel („*Die Christenheit oder Europa*” 1799) (Werner Hoffmann: *A földi paradicsom*, Képzőművészeti Kiadó, 1987, 233. oldal): e költői kultúrtörténelmi írásban a középkor szellemében értekezik Európa politikai jövőjéről és az új Európa jövőjét vizionálja az új poétikus kereszténység jegyében, amely majd az egységhez és a szabadsághoz vezet. „*Munkája egyben válasz a francia felvilágosodás és a forradalom következményeire, melyek hatását katasztrófálisnak tartja.*” (Werner Hoffmann: *A földi paradicsom*, 233. oldal)

Az utopisztikus társadalmakról való elmélkedés mindig izgatta az emberiség fantáziáját. Az utópiák megvalósulását azonban mindig megakadályozták azok a diktatorikus elvek, amelyek ellenében az utópiák létrejöttek. A nyugati gondolkodás folyamatosan termelte az utópiákat, amelyek összegyűjtötték az emberi reményeket. A megvalósulások ugyan mindig elbuktak, vagy legalábbis fulladoztak a törvények és kívánalmak súlya alatt, amelyek a tökéletes világ fenntartását célozták. A rövid életű utópiák az intenzíven változó időszakokban adtak az álmodozásnak teret kezdve a testvériségekkel (Les Primitifs, a nazarénusok, a preraffaeliták). A résztvevők időt, haladékot nyertek a változásban

lévő társadalmi berendezkedések túlzó kívánalmi ellen. Ruskin és Morris mozgalma úgy közelíti a keresztény utópiát a szocialista testvériséghez, hogy eközben a középkori viszonyokat dicsőíti. Példaként hozza fel a középkori kézműves- és építő-műhelyeket, valamint a gótikát, amelyben mindenki egyformán aktív szereplője volt a katedrálisok építésének. A kultusz által uralt, a hit lelki békéjével alkotó európai középkor vívmányait hirdeti.

Az 1848-as kommunista kiáltvány is földi paradicsomot jövendöl. Ebben a folyamatban a proletariátus a kiválasztott nép szerepével azonos, így teljesíti be isteni küldetését. A kommunista kiáltványban élesen elválnak egymástól a szocialista és a kommunista gondolkodásmód. Míg a szocializmus a reformista, utopikus irányzatokat jelölte, addig a kommunizmus jelentette a következetes osztályharcot, amelynek célja a kapitalizmus megdöntése. A kommunizmus lenne az a társadalmi berendezkedés, melyben a termelőerők magas fejlettségi szintjén mindenki szükségleteit a legmagasabb fokon elégíti ki, megszűnik a megélhetési kényszerből végzett munka, és a munka önmegvalósító, alkotó tevékenységgé válik.

I.3 A munka képei

A 19. században megszületett a modern közoktatás és felsőoktatás, a humán tőke jobb értékesülését biztosító korszerű közegészségügy, a parlamentáris demokrácia és a modern diplomácia, a tudás tömegtermelése felé elmozduló tudomány, továbbá a tömegsajtó. Ugyanakkor ez a század állította középpontba a dolgozó ember ethoszát.

„A világhiállítások négy alapvető témája a földi paradicsom megjelenítése, az ember történetiségének meghatározása, az egzotikus világok felidézése és a munka felmagasztalása.” (Werner Hoffmann: *A földi paradicsom*, 104. old.)

A munkát ábrázoló művek többségét körülengi az a patetikus és misztikus hevület, amely a vallási jellegű, szimbolikus ábrázolásokat jellemzi és realizmusuk a szociális együttérzés szellemében és a mélyebb jelentés érdekében úgy ábrázolja a munkást, mint aki igazi, cselekvő viszonyban áll a valósággal. „Tevékenységében még megvan a világ ősi birtokba vételének átütő ereje, ő még nem idegenedett el a világtól.” (Werner Hoffmann: *A földi paradicsom*, 105. old.) Az olyan művek, mint Courbet *Kötőrők* (1849), Millet *Kalászszedők* (1857), Van Gogh *Magvető* (1888), című festménye, vagy Rodin *Ércokora* (1876) tele vannak mitológiai, biblikus utalásokkal.

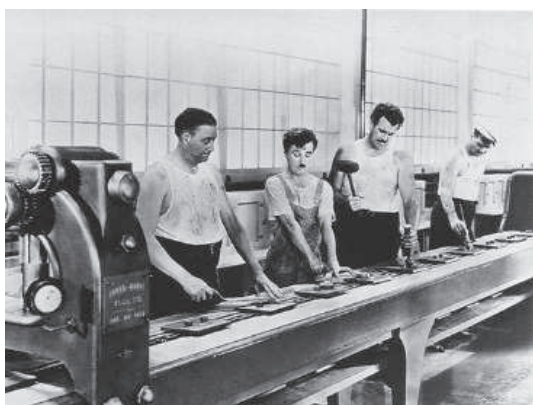
Millet, – a szocialista művész, – ahogy nevezték és művésztársai a Barbizoni Iskolából a keresztény romantikával átszótt szocialista utópia alapítói voltak. Követőjük, Van Gogh: *Krumplievők* című festményén (1885), a parasztok szegé-

nyes vacsorája felett a kegyelet szellemisége dominál.

A munkáskép – kevés kivételtől eltekintve – a földdel, a paraszti világgal együtt élő ember képe, nem azé, aki a gyárak mélyén a mechanikus munkavégzés robotjától szenved. (Werner Hoffmann: *A földi paradicsom*, 105. oldal)

Menzel *Vashengermű* című képe (1875) az ember és gép összeütközését ábrázolja. Ez a megközelítés már a 20. századi avantgard törekvések előfutára, melyek a gép és ember összetett és bonyolult kapcsolatáról szólnak. Itt azonban még a tevékenység drámai ábrázolása mellett a munkavégzés monotonitása nem jelenik meg.

A 20. században a munkásmozgalom az avantgárd formákban találta meg kifejezési formáját. Az ember és gép kapcsolatának progresszív szimbiózisát leginkább a futurizmus tette magáévá és emelte piedesztálra abban az időszakban, amikor a *Scientific management* (tudományos menedzsment) vagy másnéven

Taylor system (a rendszer kidolgozójáról Frederick Winslow Taylorról elnevezve) lett az uralkodó munkaszervező és hatékonyságnövelő idea szerte a civilizált világban. Míg a futurizmus isteníti a gépeket és a haladást, addig Chaplin nem sokkal később a *Modern időkben* arról beszél, hogy mennyire nem jó, ha az ember géppé válik.

Magyarországon Kassák a leghaladóbb ilyen gondolkodású alkotó. Legnagyobb és legheroikusabb vállalkozása az 1928-ban alapított *Munka* c. folyóirat és az e köré szerveződő Munka-kör, amely átfogta a baloldali társulások zömét a szociáldemokrácia baloldalától az ultrabaloldalig és lehetőséget kínált a baloldali művészeti törekvések, nézetek kibontakoztatására. Kassák számára a munka elsősorban mindig mint a

par excellence emberi tevékenység jelent meg és nem foglalkoztatta annak elidegenítő hatása.

A Munka-kör és Kassák egységes ellenkultúrában gondolkodott – az életmód, a morál, a politika és a művészet univerzumában. Erre a nemzedékre az is jellemző, hogy egyfajta vallásos pátozzsal próbálta átstrukturálni a társadalmat. „A Munka-kör életformát is jelentett, stílust adott. A Munka ideálja, egyfajta totális ellenkultúra kialakítása volt, amelyben az idő haladtával a művészet helyett egyre inkább a politika vált hangsúlyossá. A mozgalom alapvetően még mindig túl közel állt a rendi világhoz, s túl messze attól, ami az igazi civil társadalom mentalitása lehetett volna.” (Konok Péter: A „Munka-kör” politikai, szellemi hátországa, *Múltunk*, 2004. I. sz., 245–257 o.) A formálódó totalitárius rendszerek, a faszizmus és a kommunizmus egyaránt teljesen ellehetlenítették a munkásosztály és a munka valós és racionális kapcsolatát, a munka és a társadalmi osztályok helyzetének értelmezését.

A klasszikus marxi meghatározás szerint a művészet az az eszköz, amely osztálytudattal kell, hogy ellássa a proletariátust és segítenie kell a forradalom kibontakozását. A művészet a társadalom, a gazdaság és a technológiai struktúra oldalhajtása és egyben az érzések és a lelki folyamatok szocializációjának eszköze. Trockij továbbment és kijelentette, hogy az új művészet minden bizonnyal realista és a forradalom nem építhet továbbra is mítoszokra.

A szocialista realizmus valláspótlékként éli meg a munka képeit. Egyrészt a vallásos érzés hídként szolgál az egyén számára a hatalom és program között, másrészt a hitvallás ünnepélyességével ruházza fel a szövetséget. A 19–20. századi modern társadalmak kialakulásával megjelenő városi és vidéki dolgozó rétegek sokszínű világa a művészet gyakori témájává válik, a szocialista realizmusban pedig kifejezetten hangsúlyos a munka ábrá-

zolása, szinte kultikus irrealizmussal. A munkás ezekben az ábrázolásokban kevésbé tölti be a Marx által meghatározott dialektikus történelmi szerepét, inkább igyekszik megfelelni a szovjet utópiának. Kevésbé utópisztikus Diego Rivera, vagy az itáliai gyökerű Realismo-tömörülés festőinek – élükön Renato Guttuso – látásmódja.

Míg a Munka-kör tagjai és szimpatizánsai sajátos, önálló nyelvezettel rendelkező fotográfusok voltak, addig az ötvenes években kialakuló, munkát istenítő és idealizáló szocio- és riportfotó az ún. „magyaros stílus” patetikus és idealisztikus formai elemeiből, képi és kompozíciós világából eredeztethető.

A hatvanas évekre a munkásosztály és a diákság egymás felé közeledése felerősítette az olyan elbeszélő művészi kifejezésmódokat, mint a happening vagy radikális színház, mely átvette a forradalmi szerepet a művészeti frontokon. Az avantgarde a hatvanas években elsősorban már nem a munkást állította a vizsgálódás középpontjába és nem támogatta a dialektikus utópia ideáját, sem a munkásosztály kiemelt szerepét az osztályharcban, inkább az *individuum egydimenziós* voltának felszabadítását tűzte a zászlajára.

A különböző rétegek, intellektusok, fizikai és szellemi munkások mind a küszöbön álló felszabadítás potenciális alanyaivá váltak, az őket rabszolgasorba taszító *establishmenttel* szemben. A neo-romantikus hozzáállás már inkább az *individuum* autentikus nagyszerűségét és szabadságának a reményét kereste elsősorban happeningeken és a kor adekvát kifejező módjain keresztül.

I.4 Fotográfiai kísérletek

Az ember nem független az őt körülvevő világtól. Ez meghatározó körülmény, amikor a fotográfus a jelenkor valóságának bemutatását választja munkája tárgyául. A másik ok a kíváncsiság: valóban meg akarja ismerni az nyomor természetrajzát.

A munka és kizsákmányolás gyakori fogalompár a vizsgálódás során. Sok alkotó, fotográfus visszatérő témája ez.

Lewis Hine és Amerika bizonyos szempontból egy és ugyanaz. Amerika, mint a többi hasonló nagyhatalom, a világelsőség felé vezető úton élen jár a kizsákmányolásban, ámde – ellentétben más nagyhatalmakkal – mindig lehetőséget ad egyéneinek, hogy a túlkapások ellen felemeljék szavukat. Hine teljes mértékben tisztában volt azzal, hogy az Ellis Island-re érkező bevándorlók a remény mellé megkapják majd a legalantasabb munkákat és az ezzel járó nyomort. A lehető legnagyobb felelősséggel és odaadással végezte munkáját. Később munkásságát a gyerekmunka elleni küzdelem határozta meg. Rendületlenül dokumentálta a gyerekek kizsákmányolását szerte az országban.

Gyakran ütközött ellenállásba, sőt nem egyszer került életveszélyes helyzetekbe a munkája során. Mikor az NCLC-nek (National Child Labor Comitee) fotózott, gyakran kellett cselhez folyamodnia, hogy bejusson a gyárakba, kiadva magát tűzoltónak, bibliaárusnak, biztosítási ügynöknek, stb. A sors iróniája, hogy becstelenséggel vádolták és munkáit, eredményeit gyanakodva figyelték, azt állítva, hogy csaláshoz folyamodott a tényleges valóság dokumentálása során. Hine valószínűleg nem ismerte elődeit (David Octavius Hillt, aki a New Haven-i halászsokat fotózta, Thomas Annant, aki a glasgowi nyomornegyedek életéről készített képeket és John Thomsont, aki London szegényeit dokumentálta), de ismerhette Jacob Riis munkáit

és az amerikai kortársakéit. Hine végül is a maga útját választotta és szentül hitte, hogy a világ megváltoztatása a feladata. 1920 és 1930 között figyelmét az *American working class* témája foglalta le és ekkor készítette híres sorozatát az Empire State Building építéséről. A képeket más portrékkal kiegészítve felhasználta a *Men at work* (1932) c. könyvéhez.

Hine és Amerikának ez a reményteli, de kemény korszaka teljesen egybefonódott. A világhíresség árát megfizető emberek, férfiak, nők, gyerekek nyomorúsága mindig eltölpül a művészet egyéb kérdései mellett. Hine sem részesült a dicsfényből, úgy, ahogy megérdemelte volna. Bár munkáját elismerték, szenvedélyét kevésbé értették. Amerika és Hine elkülöníthetetlen. Senki nem tudta ilyen vehemenciával és erővel megragadni Amerika felemelkedésének korát és az amerikai álom sötét oldalait. A képei mégis a reményről szólnak.

Sebastiao Salgado méltó örököse a hine-i elkötelezettségnek és társadalomkritikának. Képei korunk hű lenyomatai. Elsősorban azon tömegek életéről szól, kiknek a munka a létfenntartás alapvető formája. Számukra ezen túl és ezen kívül nem létezik más, ami ennyire meghatározhatná a létet.

Salgado az emberi nyomorúság különböző szcéna-át járja be és metsző realizmussal tárja fel az emberi küszködés különböző formáit, megszüntetve a jelen, a múlt és a jövő határvonalait. Salgado alakjai termelik ki a fejlett világ szükségleteit, ők bontják el a fejlett világ maradványait. Bár a munka motivációi különbözőek lehetnek a kubai és a brazil nádvágók, a szicíliai halászok és a bangladesi takácsok között, a harc a földeken és a gyárakban ugyanaz. Salgado egyik fotósorozata az aranyláztól megrészesült emberek küzdelmét mutatja be, azokat a kalandvágyókat, akik Serra Peladát az év minden szakában ellepik. Senki nem kényszeríti ezeket az embereket arra, hogy ide jöjjenek, de ahogy idejöttek, mind az arany álmának rabszolgái lettek. Ez az álomvilág egyszerre kegyetlen valóság is: az álom az aranyért és a valóság, hogy túlélje az ottlétet. Az emberek a sárból bányásszák az aranyat és törvény szerint őket illeti, ha a mélyből felcipelt sáros zsákokban aranyat lelnek. A mélyből felcipelt zsákok közül azonban csak egyet választhatnak, amelyben – ha szerencsésük van – meglelhetik a boldogságot és a szabadságot. Az arany reményében egész életük egyfajta delíriumos felkapaszkodásból és leereszkedésből

áll egy szakadék szélén, amely a bányába vezet. Ötvenezer névtelen ember – akiknek az élete sem sokat ér, – küszködik itt nap mint nap. Időérzékünk teljesen cserben hagy, mert a képek készülhettek volna száz vagy kétszáz éve is. Akkor is megdöbbenőek lennének. Tudván, hogy a kilencvenes évek elején készültek, teljes

mértékben megrengeti a humanitásba, a fejlődésbe és a jövőbe vetett hitünket. Sokuknak ez a tevékenység az élet fenntartásának forrása. Bizonyos távolságból szemlélve ez óriási küzdelem, valami soha be nem következő boldogságnak a reményében, amely az emberi erőfeszítések sutaságát szimbolizálja, kivált ha elképzeljük, hogy az esetleg megszerzett javakkal mire mennének ezek az emberek. Salgado őszintén akar számot adni az emberi nyomorúságról, de nem számol a fotográfia a nyomorúságot önkéntelenül is esztétizáló tulajdonságával. Így idővel a legfájdalmasabb sorsok is elveszítik meggyőző és szembesítő hatásukat, és ha idillivé nem is, de esztétikussá avanszálódnak.

A tárgyilagosság szellemében August Sander *Menschen des 20. Jahrhunderts* (20. századi emberek) című könyvének modelljei, a német kisemberek, munkások és polgárok fotói mérhetetlenül tényszerűek és aura nélküliek (Walter Benjamin). Profánok és nélkülözik mindazt a pátoszt, amely a 19. századi ábrázolásmódot körülengi. Sander típusokat állít fel és modelljei maszkot viselnek valójában, – ahogy Barthes erre kitér, – de ezek a maszkok már rögzült maszkok, amelyek a 19. században az ember arcára ráégett kliséket hordozzák, és valójában egybeforrtak viselőjükkal.

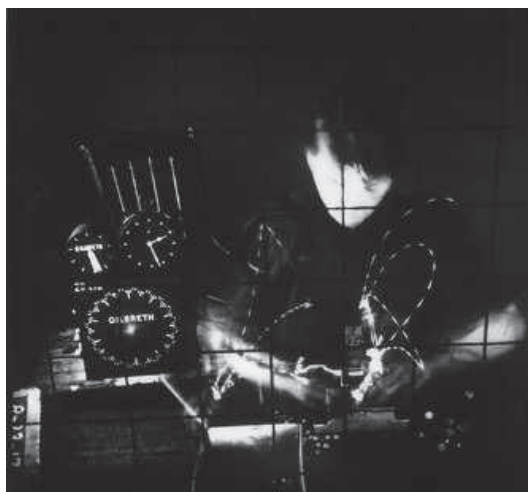
Ember és gép, hatékonyság és optimalizáció – gyakori hívószavak.

Mike Mandel Los Angeles-i fotográfus *Making good time* c. sorozata egyfajta parafrázisa a Gilbreth házaspár által kifejlesztett *one best way* program alatt készített fotósorozatnak, amely a kor technikai fejlettségének megfelelően olyan bizonyítékok előállítását célozta meg, amelyek a munka hatékonyságát kívánták növelni a *scientific management* (tudományos menedzsment)

korszakában. Ellentétben Frederick Winslow Taylorral, – aki szentül hitte, hogy a munkások csak akkor dolgoznak becsületesen, ha arra kényszerítik őket, – Gilbrethék szerint a munkahelyen a munkásoknak joguk van a boldogsághoz és mindez elérhető a munka hatékony, tudományos és ésszerű felosztása által. Az általuk kidolgozott rendszer révén váltak híressé szerte az Egyesült Államokban.

Az első világháborút megelőző időszakban a társadalomtudósok igyekeztek úgy megreformálni az ipari termelést, hogy az elősegítse az üzlet, az életminőség és a produktivitás növekedését. A legnagyobb kihívást az jelentette, hogy hogyan tudnák a munkásokat kompatibilissé tenni a gépekkel. A *scientific management* újszerű gondolatossága próbálta magába olvasztani azt a tradicionális tudást, amelyre a korábbi évtize-

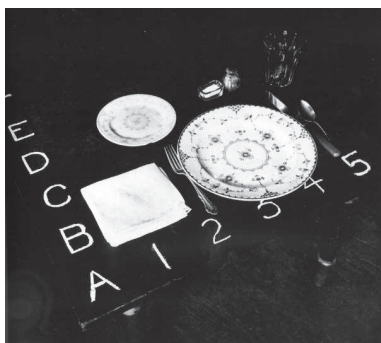

dekben az ipar, a munkásság és az üzleti világ szert tett. Taylor, a mozgalom atyja elsődleges eszközeként a hatékonyság növelésére a stopperórát használta, míg Gilbrethék a fotográfia bizonyító erejére esküdtek. Taylor az egyes munkafázisokat időfázisokra bontva vizsgálta a termelés hatékonyságát és olyan elméleteket állított fel, amelyek általában véve követhetetlenek voltak a munkások számára. Taylor, – aki szigorú ember hírében állt elképzeléseit tekintve, – maga is szöges ágyon aludt, a hátfájás okozta fájdalmait elkerülendő. Szigorúsága és hajthatlansága révén legtöbbször eredményes volt a munka hatékony szervezésében, bár mérhetetlenül megnőtt a baja a szakszervezetekkel, amelyek előítéletesnek és tudománytalannak tartották munkamódszereit.

Gilbrethék ellenben empatisabban álltak a hatékonyság növelésének kérdéséhez. Már korábban említettük azt a tételt, amelyben Gilbrethék kinyilvánították a munkavállaló jogát a boldogsághoz és amelyben előirányozták, hogy a vezetőség dolga a munkakörülmények ideálissá alakítása. Ez a tény vezetett olyan változásokhoz, mint pl.

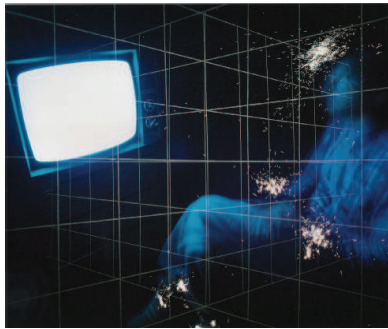

a megfelelő ember a megfelelő helyre, a pszichológiai feltételek megléte és a dolgozók gondolkodásának motiválása a termelés hatékony növelése érdekében. Gilbrethék egyedülálló módszert fejlesztettek ki a munkavégzés és általában bármilyen emberi cselekvés hatékonyságának elemzésére. A stopperórát felcserélték kamerára és kifejlesztették a stereo-chronocyclegraph működési elvét, amely egyfajta fényírás és annak fotografiai rögzítése volt. A módszer lényege, hogy percenként 20 villanást előidéző világító elektromos jelzőket szereltek a vizsgált alanyokra és lesötétített stúdióban a fotókon megjelenő fénycsíkok segítségével elemezték és értékelték az emberi mozgulatsorok hatékonyságát. Négyzethálót és órát helyeztek a képbe, az alanyok mögé, a pontos adatok és mozgások rögzítése és meghatározása érdekében.

Több száz ilyen jellegű felvételt készítettek az emberi tevékenységek sokaságáról, a borotválkozástól a fegyvergyártásig, a sebészeti beavatkozásokon át a zsebkendőhajtogatásig. Minden tevékenységben a racionális és optimális munkafolyamatok elvégzésére fókuszáltak. A *one best way* (Gilbrethék által elnevezett koncepció) az amerikai közgondolkodás részévé vált, mivel az élet minden területén optimális megoldásokat kínált.

Gilbrethék képei dokumentatív stílusban készült interpretációi a nagyipar és a *Big Business* elvárásainak. Képeikben az valósul meg, amit a futuristák a legvadabb álmaikban sem reméltek. Fejlődés, erő, mozgás, progresszió, dinamika és az ember személytelenítése, csupán fénycsíkokká redukálása, az ember mint közösségi lény ignorálása, a közösség, az egyéni ambíciók teljes mértékű elhagyása és a csak produktív állapot elérése.

Mike Mandel saját és hozzátartozói életének fénycsíkjait tárja elénk a *one best way* szellemében, reflektálva a Gilbert-féle módszerre, amely a felnőtt ember számára adatott a célból, hogy életének sarokpontjait meghatározza a raszterháló segítségével a rendelkezésre álló időintervallumban, amelyen keresztül eljuthat egy optimálisan funkcionáló létállapotba és a megértheti a *making a good time* mindenki számára elküldött üzenetét.

A munkával együtt járó építés és a rombolás hatása az emberre és a környezetére szintén gyakori témája a fotografiának. Edward Burtynsky munkáin a táj a fájdalom jelképe, a földé, mely ezer sebből vérzik. Az a táj a téma, amely végérvényesen átalakult a mai ember képére, amely az ember által folyamatosan termelődő romok alakzatait hordozza. Burtynsky ledöbbsent az ember munkájának hatékonyságától és a károkozás mértékétől. Elég, ha csak a kínai építkezéseken vagy az olasz kőfejtőkben készített sorozatát nézzük. Burtynsky nem csinál semmi fantasztikusan meglepőt a projektjeiben, csupán tárgyilagos és némiképp esztétizál. Ez tulajdonképpen elég is a cél eléréséhez, hiszen a helyszínek önmagukért beszélnek. Az a fantasztikus, hogy egyáltalán bejuthatott ezekre a helyekre. Az egyik legmegdöbbentőbb sorozata a kínai *Three Gorges Dam* project, amit a világ legnagyobb vízerőművéről készített. Ez ma a világ legnagyobb építészeti és mérnöki beruházása a Jangce folyón (Hubei tartomány), s amelyben több mint 11 várost

tüntettek el a föld színéről, közel másfél millió embert költöztettek el mindössze hat hónap leforgása alatt.

A munka és a valamikori ipari termelés virágzó fellegvárai maradványainak a dokumentációja, valamint a munkás hétköznapiaknak, a szétesett, darabokra hullott amerikai autógyártásnak állít emléket Andrew Moore *Detroit Disassembled* c. könyve. Képein a valaha

szuperhatalmi státuszt biztosító amerikai termelés emblematikus iparága romjainak gyönyörű esztétikája jelenik meg. Munkásságát a *conceptual realism* műfajával jellemző Moore elődeinek a német nagyokat tartja. A Düsseldorf-i Iskola szigorú dokumentarizmusa párosul a témából fakadó, óhatatlanul előálló esztétikummal.

Detroit pusztulása a föld étvágyáról nyújt hiteles képet, úgy, ahogyan végül is elnyeli az ember által gyártott épületeket, eszközöket, melyek a valaha volt emberi felsőbbséget szimbolizálták. Detroit hanyatlásában a méltóság és a tragédia a lepusztulás esztétikumában jelenik meg. Az összedőlő templomok, a mohával átszőtt hivatali helyiségek, a fűvel benőtt gyáracsarnokok egyértelműen rávilágítanak Amerika jelenének és jövőjének hosszú távú problémáira.

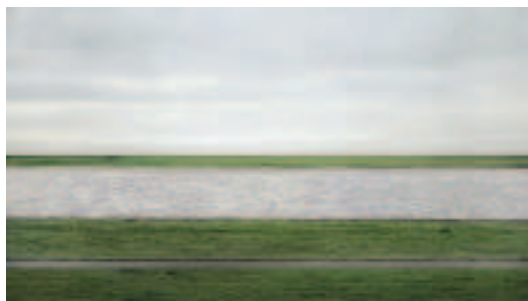

Az új munkásábrázolás folyamatosan kovácsolódik. Larry Sultan fotográfus *Valley* c. könyvében tárgyilagosan ábrázolja a pornósztrárok munka közben és a forgatások közti szünetekben, pejoratív felhangoktól és negatív beidegződésektől mentesen, pont úgy, mint egy supermarket dolgozóit a cigarettaszünetben, vagy a kertvárosi átlagpolgárokat egy vasárnap délutáni barbecue-n New Jersey egyik álmos kisvárosában.

Munka és globalizáció az atomizáltság révén Andreas Gursky témái. Andreas Gursky a düsseldorfi Staatliche Kunstakademie-n tanult, olyan nagyságok mellett, mint Joseph Beuys, Sigmar Polke, Gerhard Richter. Mesterei Bernd és Hilla Becher voltak. Akkori osztálytársai, Thomas Struth, Candida Hofer, Axel Hütte, Thomas Ruff, mindannyian igen sikeres karriert futottak be, de Gursky emelkedett a legmagasabbra. Gursky munkáira jellemző a méreteken megjelenő abszurdítás. A lehető legátfogóbb kompozíció mellett a legapróbb részletek is láthatóak. Miközben a nagyítással növeli a fényképezett objekt méretét, egyben növeli az objekt és a kamera távolságát. A tökéletes felbontásnak köszönhetően a legapróbb részletek ugyanolyan erővel és súllyal jelennek meg, mintha makró-felvételt készítené róluk. A madártávlatból készített képek az összes látható részlet egyidejű érzékelésével nyernek különös értelmet.

A digitalizáció segítségével munkái képelemekből építkeznek, de ezek nem hagyományos kollázsok. Gursky képelemei egymeműek, egymással szoros összefüggésben állnak és összeillesztésük következtében a realitás legteljesebb, legtökéletesebb megragadására törekuszenek.

„A kép manipulatív konstruálásában Gursky egy percig sem tétovázik. Ha kell, elmozdít minden nemkívánatos elemet, mint a Rhein II. c. képen (1999), ahol az ipari környezet minden nyomát eltüntette és a képen a Rajna úgy folyik, mintha sosem lett volna ipari ártalomnak kitéve. Érezhető, hogy Gursky szándéka több az egyszerű képjavító retusálásnál. Ez inkább a valóság legvégső rekonstrukciója, mint dokumentatív duplikáció.” (Stefan Beyst: *Essays on contemporary artist*, <http://d-sites.net/index.htm>)

A másik, Gurskyra jellemző képalkotási módszer a hagyományos reneszánsz perspektíváról való tudatos lemondás. A képalkotó elemek a kép minden területén egyforma hangsúllyal jelennek meg. A nagy méretnek és a részletgazdagságnak köszönhetően a kamera látszólagos pontja csakúgy, mint a befogadó fix nézőpontja feloldódik, bizonytalanra válik. Mintha ezer érzékelő szem pásztázná a képet, hogy egyidejűleg letapogassa annak minden felületét. A megsokszorozódó elemeket egy őket körülvevő, leginkább merev geometrikus makrostruktúrában találja. Kompozíciói nagyon gyakran szigorúan szimmetrikusak (*Koreai részvénytőzsde*, vagy *Times Square* 1997). Körülölelő geometriája olyan, mint egy távoli, személytelen raszterháló a látható világon. Ez a raszter sorolhatósága okán még jobban felerősíti az egyes elemek turbulenciáját. Filozófiai értelemben pedig, az időre vonatkozó távlatok hiányában, főként, ahol sokaság jelenik meg a képeken egyfajta időtlenségérzet vesz rajtunk erőt. Az összes számlálatlan, egymeműsített elemet összetartó hálózat emlékeztet minket arra, ahogy a globalizált gazdaság alárendeli a megszámlálhatatlan individuumot, mint egymással felcserélhető elemeket. Mindent oly módon teszi, hogy ez a kérlelhetetlen méretnövekedés elmossa a határokat

minden lokális különbség között és egyneműsíti a használati javakat és azok fogyasztóit egy globális rendszerben.

Magát inkább egy földönkívüli lényként vizionálja, aki semmit sem tud a világunkról. „Soha nem érdekeltek az individuumok, inkább az emberi faj és annak környezete, élettere, mint olyan.” (Gursky, <http://www.goethe.de>)

Az emberi fajról beszél, s közben a történeti perspektívát felcseréli az időtlenség perspektívájára.

Gursky munkái a tipizáltságról, az atomizáltságról és az akkumulációról szólnak. Munkáiban az ember egy szervezett organizmus atomi parányaként fordul elő, szolgálva és beteljesítve az organizmus végső célját. Nagy méretű képein az emberek atomi/elemei részekként tűnnek fel egy nagyobb kémiai kötést szimbolizálva, melyet akár vírusként is értelmezhetünk.

Természetesen meg kell említenünk olyan kortárs hazai fotográfusokat is, akik a munka témában maradandót alkottak. Korniss Péter: *Az ingázó* c. sorozata, illetve Benkő Imre *Ózd* c. sorozata kiváló példája a szociofotó magyarországi hagyományainak interpretálására és a szerzők azoknak megfelelően igaz és tárgyilagos képekben jelenítették meg a szocialista életvitel sajátosságait és a szocialista ipar agóniáját.

2.1 „Satan finds mischief for idle hands to do.”

Mai hitünk szerint a munkavégzés célja az individuuum kiteljesedése és az az elképzelés, hogy az ember önnön sorsának alakítója, aki részt vesz a világ formálásában. A munkavégzés körülményeinek javításában számos intézkedés történt az elmúlt évtizedekben, munkaidőt, helyet és munkaszervezést illetően. A beosztottak és vezetők körében alapvetően változott a nemek aránya. Tagadhatatlan, hogy a modern munkavállalásnak olyan kézzelfogható eredményei vannak, melyek nagyban elviselhetővé teszik a mindennapi fárasztó munkát, további perspektívát kínálva az egyén számára. A munkahely és az otthon határai folyamatosan elmosódnak.

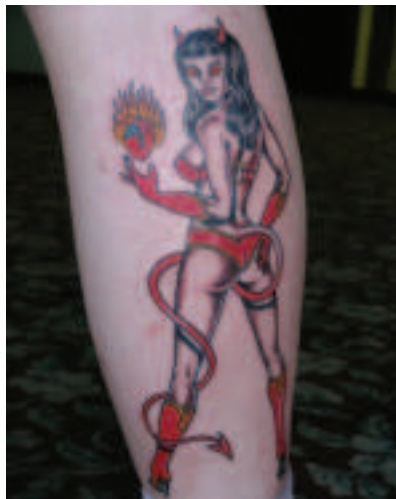
A modern munka irányát a fenntarthatóság elve szabályozza: azoknak a munkájára van elsősorban szükség, akik képesek növelni a fogyasztásuk mértékét, és ezáltal megfelelnek a multik eszményképének.

„A cél az, hogy az emberből – mint termelőerőből, – precíziós műszer legyen, hogy kompatibilissá váljon a számítógépek világában.” (Joel Bakan: *The Corporation*, Gondolat, 1984. 148. oldal)

A munkavégzéssel együtt jár a hitel által történő szabad és korlátlan fogyasztás koncepciója a jobb életminőség ígéretével. Ez a jutalom a munkával eltöltött évekért.

„Az „ideális” ember a betegesen kényszeres vásárló, fogyasztó. Az, aki csak magával foglalkozik, akinek sikerült már olyan embertelenné és érzéketlenné tennie magát, amely megfelel a multik eszményeinek. Az, aki nem foglalkozik a körülötte élők, a társadalom egyéb szereplői és a világ dolgaival. Akinek nincs szeme, érzéke a világ változásaira.” (Joel Bakan: *The Corporation*, 148. oldal)

Tény, hogy ma mintegy 200 multinacionális részvénytársaság tulajdonában koncentrálódik a világ össztermelésének közel egyharmada. Tevékenységük kiterjed egész életünkre, arra, hogy mit csinálunk, mit fogyasztunk, hogyan élünk. Ellenőrzést gyakorolnak az őket létrehozó és elviekben őket ellenőrző államokra és azok kormányaira.

A gyártás és a technológia hatékonyságának növekedésével megváltozik a munka természete. A modern társadalmak kezdenek kifogyni a munkából. Az új csapásirány minden bizonnyal a fogyasztás növelése, a szórakozás és a szolgáltatás kiterjesztése körül formálódik. A nagy ipari államokban a verseny mindenk felett áll és rendületlenül tör a jövő felé. A fejlett világ azoknak termel és azokat tartja el, akik képesek a termékeiket megvásárolni. Ez nem több, mint az emberiség alig egyötöde. A többi négyötödnek esélye sincs arra, hogy egyenlővé és fogyasztóvá váljon. Így marad a világ megosztott, és egyik része a túlfogyasztástól szenved, a másik a szükségtől.

Míg korábban – a munka világában – az életpályának többé-kevésbé előre látható folyamata volt és úgy érezhettük, hogy kézzelfogható, ami körülvesz minket, mostanában mintha egyre több illuzórikus mozzanat volna munkánkban. A társadalmat és az életünket mozgató erők egyre inkább rejtve maradnak előttünk. Míg a korábbi kizsákmányolás formái alapján többé-kevésbé érthetőnek tűnt a társadalmak működése, ma már nem lehet érzékelni, hogy e társadalmak jóléte miből fakad.

2.3 Work free society

Sokak véleménye, hogy a jelenlegi struktúrák tovább már nem fenntarthatók. A 2008 őszén kibontakozott gazdasági válság teljes mértékben át fogja alakítani a civilizált társadalmak polgárainak életstílusát, szokásait. Az amerikai Treasury Secretary (és a korábban Goldman Sachs vezérigazgató) Paulson meglátása szerint: „*Raw capitalism is dead. Whatever the politicians do, we as a society are going to be poorer than we were. (...) Coping in this new world will require adjustments by millions of Americans. We all will have to start living within our means – or preferably below them.*” (Andy Serwer and Allan Sloan: *How Financial Madness Overtook Wall Street*, Time, Thursday, Sep. 18, 2008)

Azelőtt a világot a mohóság irányította, most a félelem. Örök szabály: ha nem fokozódik a fogyasztás, kitör az általános értékválság. A krízis oka nem más, mint a bizalmatlanság és bizonytalanság a korábbi értékek irányában.

Milyen lesz majd a jövő az információs társadalomban? Megvalósul-e a munka nélküli társadalom? A kérdés továbbra is az, hogy tudunk-e, vagy merünk-e másként gondolni létezésünkre a munkán túl? Melyek lesznek ennek az új életformának az erkölcsi alapjai?

Az előrejelzések szerint ahhoz, hogy a munka nélküli társadalom megvalósuljon, két összetevőnek kell harmonikusan kiegészítenie egymást. Az emberi oldalról (*humie side*) képesnek kell lennünk elfogadni a *work-free ethic* szabályait. A technológia (*techie side*) oldaláról a gépek olyan mérvű fejlesztésére lenne szükség, amely lehetővé tenné, hogy átvegyenek minél több tevékenységet, amelyet most emberek végeznek a gazdálkodás, termelés és hivatali munka területein.

„*A gazdaságnak durván háromnegyed része az emberi erőforrások kiaknázásán, vagyis munkán alapszik és egynegyed része a tőkén. Ez az arány majdnem változatlan maradt jó egy évszázadon keresztül. Közgazdasági értelemben ez az átállás majdhogynem kivitelezhetetlennek tűnik, nem beszélve a történet pszichikai oldaláról.*” (Z. Karvalics László: *Az X-világ visszavág, A velünk élő ipari korszak*, Index Tech, Infnit.hu 2008. 3. 2.)

Még nem alakult ki megfelelő ideológiánk a *work-free* (munkától mentes) társadalom működtetésére. Nehéz elképzelni az embereket, amint lemondanak a vágyról, hogy még több pénzt, elégedettséget és dicsőséget szerezzenek önmaguknak a munkájuk által. Nem beszélve az emberek fölötti kontrollnak az elvesztéséről, amely évszázadokon keresztül alakította az emberi gondolkodást, és hitet, motivációt, célokat megjelölve a maga hasznára alakítva a közgondolkodást.

A technológiai változásokat még izgalmasabb elképzelni. A kérdés az: konstruálunk-e olyan gépeket, amelyek gondos és aprólékos emberi odafigyelést igénylő munkákat vagy munkafolyamatokat átvennének? Minden bizonnyal ez csak idő kérdése. Érdeemes eljátszani a gondolattal, hogy milyenek lesznek az emberi magatartásformák és reakciók. Ha az embereknek nem kell dolgozni a megélhetésért, valószínűleg nagyrészt a szabadidős tevékenységek mellett fognak dönteni.

A szabadidő eltöltésének alapvetően két iránya lehetséges. Az egyik az önmagunkra fordított idő, a másik a világ többi részére fordított idő. Egyfelől ez lehet élmények gyűjtése, olvasás, játék, utazás, írás, testépítés vagy éppen tespedés a média eszközei előtt, a kaszinók, tudattágító szerek szedése, vagy önmagunk leépítése. Ezek okai a boldogtalanságban és a céltalanságban keresendők. Az élet többi részével való foglalatosságok, a barátokra, szerettekre szánt idő, a világ kevésbé szerencsés részéért való tenni akarás teheti ki a hétköznapiak további részét. Ezek a tevékenységek annak alapján következtethetők ki, amit a nyugdíjasok és azok a kivételesek végeznek, akik nem az ipari társadalmak diktátumainak megfelelően rendezték be az életüket, vagy nem kell annak megfelelően élniük.

Azok pedig, akik egész életüket ezen emlőkre tapadva élik, nagy valószínűséggel a kevés szabadidejük nagy részét is szorgos munkával fogják eltölteni.

Manapság többet gyűjtünk, mint amennyi tulajdonképpeni szükségleteink kielégítéséhez kell. Nem valószínű, hogy ez a tendencia lényegesen megváltozik a jövőben. A túlzott felhalmozás sok embernek biztosít megélhetést.

A recesszió időszakai ezért is veszélyesek, hiszen ekkor válik láthatóvá, hogy a jövő problémái már ma is elevenek. A munkahelyek a produktivitás nyomasztó súlya miatt rettenetesen bizonytalan helyzetben vannak – jobban, mint bármikor. Ugyanakkor mégis reménytelibb az olyan társadalom, amelyben a több szabadidővel rendelkezők fokozott figyelemmel kísérhetik kevésbé tehető társaikat és nagyobb segítséget jelenthetnek számunkra.

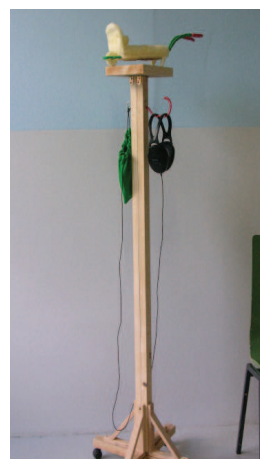
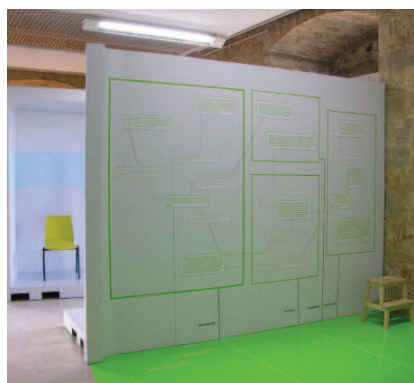
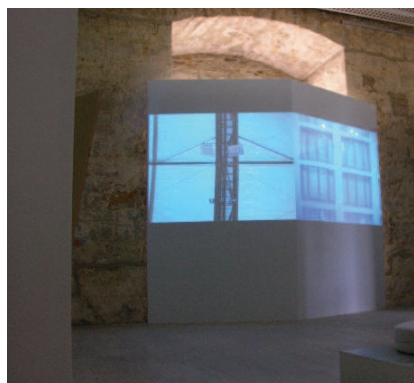
Ma már nem az a kérdés, hogy az emberek dolgoznak-e eleget és mind-ez hatékony? A kérdés az, hogyan kapcsoljuk be őket egy nagyobb mechanizmusba, egy olyan kiszélesedett gazdasági vérkeringésbe, ahol a tudásuk másokéval összeadódva új értékeket hozhat létre. A válasz erre minden bizonnyal az Internet, az Interneten keresztül mozgósítható emberek, akik a közösségi oldalakon, chateken, blogokon és kommenteken vesznek részt közös problémák feldolgozásában, megoldásában (crowdsourcing, facebook, twitter, stb.).

3.1 Faulheit/Restség

A *múzsai idő* kutatására és szellemi körülményeire tettünk kísérletet 2007-ben. A Hochschule für Bildende Künste Braunschweig és a MOMÉ közösen futtatott egy kutatási programot, Hannes Böhringer, Viola Varhson és Tillmann József vezetésével, a Bipolar Német-Magyar Kulturális Alapítvány támogatásával, melynek központi témája a semmittevés, restség (*faulheit*), és a már említett, múzsai idő volt. A kutatásban hat német és hat magyar filozófus, író, képzőművész, építész, fotográfus vett részt oly módon, hogy a német résztvevőknek Magyarországon, a magyar résztvevőknek Németországban kellett ezt a kutatási munkát elvégezniük.

A *Lettre* c. folyóirat 2007. decemberi száma foglalkozik behatóan ennek a német–magyar közös kutatásnak az eredményeivel. „A semmittevés nem feltétlenül az üresség és a léhaság állapota. A semmittevésben gyakran rejlik csendes ellenállás a szokásos élet túlzott kívánalmaival szemben.” (Hannes Böhringer: *Melegvíz*, (ford. Tillmann József) *Lettre*, 2007–2008, Jelenkor Kiadó, 49. oldal)

A lustaságot elemző esszék (*Lettre*) nagy része jellemző önvédelmi technikákról szól, vagyis a dolgokban való részvétel elkerülésére irányuló semmittevő állapotról. Ennek – az ember lelkét óvó és gyógyító – elkerülő technikának a lehetőségét sugallja a társadalom és az élet kihívásaival szemben. Lustának lenni még mindig elfogadhatóbb, mint hibázni és lemaradni.

Régebben úgy tartották, hogy az önnön munkánkra való koncentráció elidegenedés – míg a mai kor szellemének megfelelően ez erény. Azt sugallja, hogy a munkában való elmerülés, az állandó elfoglaltság feltételezi az egyén hasznosságát, nélkülözhetetlenségét, és megjutalmazza a döntésekben való részvétel illúziójával. Viszont a munkában való túlzott részvétel az ember számára mindig csak a saját megválthatóságába vetett hitének kifejeződése marad, a beleépített teljesítménykényszerrel. A folyamatosan szorgoskodó ember számára nem válhat világossá esendősége és elkerüli a szembesülést a fogyasztás és a világ problémáival. Ahogy manapság a munka, régen a szabadidő értő használata és megbecsülése volt bevett és jó szokás. Ahhoz, hogy az antik görögöknél valaki vezető lehessen, az egyénnek a lehető legtöbb dolgot, amelyet alantasnak tartottak, nem saját magának kellett elvégeznie. Elismerés, tudás, erkölcs és vezető beosztás arányban állt az egyén szabadidejének nagyságával. Ez volt a mutatója annak, hogy nem befolyásolják külső, zavaró tényezők annak az ítéletnek a meghozatalában, amely az egész közösség életét érintette. Csak ebben az értelemben vett szabad ember foglalkozhatott a közügyek intézésével.

A kutatásban résztvevők elképzelése szerint a probléma a szokásainkban és az azokhoz való ragaszkodásban rejlik. Mind a munkavégzés során, mind a semmittevésben kialakulnak szokások. Ily módon a munkavégzés monotonitását és

fáradalmait a szabadidő monotoníája és az abból eredő apátia váltja fel. A szokások elfogadásából fakad egyfajta restség, amely gerjeszti azt az érzést, hogy a dolgok vég nélküli pályán haladnak és megváltoztathatatlanok. Ez a tehetetlenség-érzés szüli a lustaságnak azt a fajtáját, amelyben időnként melankólia és unalom, máskor stressz áll be. „De létezik, létezhet egy másfajta semmittevés, amely a múzsai idő felismeréséből fakad. A múzsai idő a tétlenség nem melankolikus, hanem élénk és felszabadító erejű formája.” (Hannes Böhringer: *Melegvíz*, 49. oldal) E tétlenség ilyenformán egy lebegő állapot ég és föld között, melyben kiderül, hogy az ember nem csak társadalmi, de kozmikus lény is egyben. A kutatás következtetéseként úgy gondolom, hogy ez nem egy vagylagos állapot, sokkal inkább a kettőnek valamilyen kombinációja, együttélése.

A lustaság nem más, mint sajátos bizonytalanság, melyről Böhringer így ír: „A lustaság a pontosságról való lemondás. Minden hozzátétőleges marad. És mivel minden hozzátétőlegesen olyan, mint valami más, mert hozzátétőleg minden hasonló, minden marad a régi. A kicsiny döntő különbségek felismerésével a lustaság nem törődik.” (Hannes Böhringer: *Melegvíz*, 49. oldal) Ezzel összefügg önmagunk feladattal ellátásának problémája. Olyan feladattal akarjuk ellátni magunkat, amelyet később munkává alakíthatunk. A feladatok (munka) elvégzése azzal az ismert módszerességgel történhet, amelyet az iskolában már korábban elsajátítottunk. A munka megtételének és elvégzésének elmulasztása ilyen-olyan okokból – vagyis a tehetetlenség állapota – hiányt termel, amely felhalmozódik és azt az érzést kelti, hogy az ember elfoglalt, de valójában nem tesz semmit, hogy a dolgok megváltozzanak. Így múlhatnak el napok abban a tökéletes hitben, hogy részt veszünk a világ dolgaiban.

„Az a sejtésem támadt, hogy a lustaság vágy – az akarat szóval túl sokat mondanánk – az egyedüllétre.” (Hannes Böhringer: *Melegvíz*, 49. oldal)

Elképzeltető, hogy a lustaság vágy az egyedüllétre, mert a munka és a társaság is fárasztó, de vágy arra is, hogy ne kelljen szembenéznünk önmagunkkal, a saját tehetetlenségünkkel és kudarcainkkal.

Ahogy munkánk révén kötődünk a társadalomhoz, úgy a lustaság is csak a társadalmi folyamatok függvénye. Az ember együtt lélegzik a társadalommal. A lustaság nem velünk született jellemvonás; az elfáradás, az illúziókkal való leszámolás, a pszichés és egyéni ambíciók és a társadalmi távlatok és kihívások hiánya teszi az emberi tevékenységet visszafogottá.

A semmittevés ugyanakkor lehetséges szinonimája a létfrigiditásnak, melynek kialakulásához hozzájárul az egyéni ambíciók beszűkülése, a közösség elvesztése és a célok szem elől vesztese.

Vagyis: „A vezérlő értékek elvesztik értéküket” (Tábor, Béla: *Megismerni: teret termteni*, Helikon, Irodalomtudományi szemle 1–2., Budapest, 2010, 57. oldal.)

Miért valósul meg ez társadalmi méretekben? Talán mert a munkásság történelmi szerepe megszűnőben van. A munkás már nem osztályharcos, ahogy ezt Marx korábban meghatározta. Történelmi szerepét betöltötte, feladata bevégeztetett. A munkásból fogyasztó vált közép-osztályszerű attitűdökkel. „A fogyasztás mára már nem csak jutalom, hanem becsület dolga.” (Világosság, 1998/12, Kovács Gábor: *Mozaikdemokrácia vagy elituralom*, 40. oldal)

Lehetséges, hogy egyedüli menekülési útvonalnak a fogyasztás rendszerének elutasításban létrejövő semmittevés kínálkozik? A szabadidő alatt is fogyasztásra és munkára vagyunk ítélve – erre mutatott rá a Frankfurter Iskola már a múlt század derekán. Az örömforrások megélése irányítottá vált és tárgyiasult, előbb termékekben, később élmények célirányos fogyasztásában. Míg a kapitalizmus egyfajta pseudo-harmóniát erőltetett a fizikai és szellemi valóság (fizikai munka és szórakozás) között, addig a Frankfurter Iskola a művészet dialektikus küldetésének gondolatát támogatta, melyben a művészet a felszabadítás eszköze, egy olyan manipulatív rendszer közepén, amelyik visszautasítja az ember *három dimenziós* voltát.

Az új évszázad magával hozta azokat a jelenségeket, amelyek már korábban láthatóak voltak: globalizáció, migráció, és a totalitárius rendszerek lebomlása, a munka és termelés folyamatos Keletre helyezése. Bizonyossá vált, hogy az osztályharcnak vége és semmilyen formában nem kezdődhet újra. A növekvő munkanélküliség és szabadidő a ve-

lejárói azon folyamatnak, hogy a modern társadalmak kifogynak a munkából. Ebben a kontextusban érthető a kérdésfeltevés: Mit kezdünk önmagunkkal, ha elfogy a munka, amire mindent felépítettünk? Habermas szerint, bár az osztályharcnak vége, a konfliktusok és a világ problémái összefüggésben a munkával, továbbra is napirenden vannak. A harmadik világból a megélhetés reményében fejlett országokba özönlő tömegek, latin kolóniák és települések felfejlődése az USA-ban, a kelet-európai tömeges invázió, amely a nyugati országokban tölti be a olcsó munkaerőnek szánt munkák egy részét, a multik térhódítása és az általuk függésben tartott milliók (Indiában a komputergyártás, Egyiptomban, Jordániában, Kínában a textilipar, Braziliában a gyémánt és ércbányászat révén, stb.)

A mai munkásábrázolások fotón, videón, vagy egyéb fotórealista festészeti módokon tárulnak elénk. Korunk alkotói nem kötődnek szükségszerűen a kizsákmányolt tömegekhez, ezentúl nem céljuk a individuum felszabadítása a történelem végén, sem az ember új szenzualitásának elmélyítése. A mai helyzetben a legtöbb, amit az alkotó megtehet, az, hogy töretlenül ábrázol és nem marad néma vagy közömbös. Teret kínál mindazoknak, akiknek jelenléte más módon nem válik láthatóvá. Ez a szolidaritás új formája és bizonyos értelemben az alkotó feladata és munkája lehet.

A Faulheit/Restség kérdésfeltevés bizonyos értelemben természetesen hipotetikus, hiszen teljes mértékű semmittevés nem létezhet. Amikor nem teszek semmit, akkor is előmozdítom más dolgok megtörténtét. A semmittevés olyan tett, amely nem tevőleges cselekvés. Ez történhet tudatosan és tudatlanul. Néha csak úgy engedjük megtörténni a világot.

Ez mindenesetre egy olyan mai dilemma, amely ideális kiindulópont művészek és alkotók számára. A semmi mögé betekinteni és odavizionálni dolgokat mindig sokkal nagyobb izgalmakat ígér, mint a valóságot érzékelni és megérteni. A művészet szeret a nem strukturált jelenségek felé kalandozni, míg a semmittevést a tudomány felől közelítve a munka, a szokások, a psziché, a hagyományok, a társadalmi és gazdasági mechanizmusok oldaláról lehet csak vizsgálni. Így sem adja meg könnyen magát és a kutatással együtt járó eredmény kétségbevonható.

3.2 How to be idle?

Tom Hodgkinson szerint két embertípus létezik: az egyik a *botherer* (fáradozó) a másik az *idler* (tétlen). A kérdés mindkét típus esetében ugyanaz: „*How can I live without working?*” A tétlenek válasza egyértelmű: „*You can only live without working*” (Katie Renz: *How to be idle: Interview with Tom Hodgkinson*, Mother Jones, London, 2005. 06. 07, 2. oldal)

„A hagyományos társadalomban az élet ritmusát elsősorban a természeti tényezők váltakozása határozta meg így, bár a természeti tényezők sorrendje többé-kevésbé szabályos volt, a munkavégzés mai felfogását tekintve meglehetősen szabálytalannak tűnik. Az év az intenzív munka és a semmittevés váltakozásából állt. Az idő múlását leginkább a már elvégzett és elvégzendő munkán keresztül érzékelték. Az élet ritmusát három nagyobb ciklus határozta meg: a nap, az esztendő és az emberi élet ciklusa.” (Fónagy Zoltán: *Az életritmus változása, Ember és idő viszonya a 19. században*, História folyóirat, História Alapítvány, Budapest, 2001. 02. 23)

A gázvilágítás, majd az elektromosság megjelenése lehetővé tette az éjjelnappali munkát. Az életritmus látszólag függetlenedett az olyan természeti tényezőktől, mint a napszakok, az évszakok. Az ipari forradalom teljes mértékben átalakította a hagyományos ciklusokat és bevezette az óra uralmát.

Egyes dán kutatások szerint azonban az emberek negyedének biológiai órája genetikusan máshogy ketyeg, mint az, amelyik a munkaidőt szabályozza. A diszharmónia pedig nemcsak álmos dolgozókat, hanem alacsonyabb hatékonyságú munkát is eredményez. A kutatás ezért egy alternatív munkarend bevezetését javasolja, amely arról győzné meg a munkavállalókat, hogy büntetések helyett a későn kelőkre szabott időbeosztással növeljék termelékenységüket, amivel mellesleg könnyebbé tennék alkalmazottaik életét is. A koncepció lényege, hogy a genetikusan későbbre programozott dolgozók akkor végezhesék munkájukat, amikor aktivitásuk a csúcson van. (Földes András: *Viszlát, bús hétfő*, index.hu/kultur/eletmod/bvilag0410/)

Létezhet tehát olyan megoldás, amely elszakad a bevett beidegződésektől és átalakíthatja a napi rutint. Lehetne ésszerűbben is szervezni a munkát, növelve a hatékonyságát, miközben nem növeljük a munkahelyen töltött órák számát. Esetenként azonban az igazi munka nem is a munkahelyen történik, hanem pont a szabadidőben, amivel gyakran még nehezebb együttélni.

A jövőre nézve nem valószínű, hogy a hatalmi centrumok lemondanának a teljes kontrollról – még akkor sem, ha teljesen kifogynának a munkából. E centrumok érdekeltek a semmittevés kontra munka összevetésben ez utóbbit dicsőíteni, hiszen ez függőségi viszonyt jelent, biztosítva a manipulálhatóság folytonosságát. A társadalmi berendezkedések minduntalan küszködnek, hogy minél több cselekvési teret adjanak a polgáraiknak, de mégsem merik egyedül hagyni az embereket önmagukkal és döntéseikkel.

Az egyéni vágyakat tekintve a semmittevés észszerűtlen és életidegen és az ember számára erkölcsileg elfogadhatatlan állapot. Etikus magatartásként csak úgy lehet elfogadni a semmittevést, hogy az ember a globális folyamatok súlyát átérezve ilyen elhatározásra jut és magáévá tesz egy ilyen attitűdöt.

3.3 A semmi ember

A feudális viszonyok között alapvető volt a hovatartozás élménye. Mindenkinek tartoznia kellett valamilyen hatalmi struktúrához.

„«Semmi embernek» lenni azt jelentette, hogy az ember nem esküdött fel egyetlen hűbérúrnak sem, de így nem is vették emberszámba. Az ipari társadalom kialakulásával és a régi rend felbomlásával tömegek kerültek a sehova se tartozás szintjére és a társadalom periferiájára, veszítették el korábbi kötődéseiket. Ez a jelenség leginkább a csavargó, csavargás toposzában jelent meg.” (Ulicska László: *A munkanélküliség feltalálása Magyarországon*, Korall, Társadalomtörténeti folyóirat 5–6, 2001. 38–39. oldal)

Mindez a bérmunka megjelenésével lett társadalmi kérdés. Az ipari korszak megkezdésénél ezek a fogalmak nem voltak ismertek.

A semmittevés tanulmányozása során természetesen érinteni kell olyan területeket, ahol nem önszántunkból vagyunk tétlenek. Az ilyen esetek nem kapnak nagy publicitást a résztvevők részéről, de biztosra vehető, hogy akik ezzel szembesülnek, tragédiaként élik meg munkájuk elvesztését, mert a munkanélküliség megfosztottság, „*Megfosztottság a társadalmi kapcsolatoktól, jövedelemtől, biztonságtól.*” (Ulicska László: *A munkanélküliség feltalálása Magyarországon*, 37. Oldal)

A munka elvesztésével az ember a hitét és a hovatartozását veszti el. Cserébe kap időt, amellyel nem megy sokra, hiába van belőle elegendő. A túl sok idő hirtelen hátránnyá válik. Az idő hatalmi kérdés, arra szánom rá, amit igazán fontosnak érzek és gondolok. Ezt muszáj kinyilvánítani, jelezni, hogy mások is értsék. Ha nekem túl sok van belőle és mindig ráérek, akkor nem tekintenek fontos és befolyásos embernek. „*A megnövekedett idő ebben az esetben zsúfoltság, amely tér hiányában inkább nehéz teher, mint lehetőség a kibontakozásra.*” (Tábor, Béla: *Megismerni: teret teremteni*, 58. oldal)

A munka elvesztése valójában szinte minden esetben a külső és belső terünk elvesztésével és beszűkülésével jár. Ez egyfajta kiközösítés, vagyis az értéktér megvonása.

Az átalakulások révén a modern demokráciákban a munka, a bérmunka, a munkanélküliség határai gyorsan erodálódnak, összeolvadnak és bizonytalanok az egyén számára.

„I am a failure” - mondja az amerikai – „and that is that”. (Max Horkheimer, Theodore W. Adorno: *A felvilágosodás dialaktikája*, 246. old.) Mondja ezt akkor, amikor a piaci viszonyok között sorsa rosszra fordul. A kijelentés arra vonatkozik, hogy az amerikai társadalomban, mindenki a mindenkori piaci értéke szerint határozza meg önmagát. Ezzel a felfogással szemben, az ember a kudarcot mégsem tudja ennyire könnyen megemészteni.

A múltban elsajátított módszerek és a betanult sablonok – amelyek a munka elvégzésére készítették fel az embereket – alapvetően megváltoztak.

A mai társadalmak egyik célja a hozzájárulás a tudásvagyonhoz, sokkal inkább, mint a pusztán fizikai munka. A megváltozott célokat és feladatokat munkalehetőséggé kell formálni, és ez egy más típusú hozzáállást feltételez: ez lenne a munka világában az az alapvető elmozdulás, amely a világ irányát a jövőben meghatározza.

„Az információs társadalom, amiben hitünk szerint élünk és infrastruktúrája körbe ölel, mégsem ér el bennünket igazán. Hogyan tudnánk a jövőről képet alkotni, ha még a jelen lehetőségeit sem tudjuk megélni? Ahhoz, hogy az új rendszerben éljünk, az „X világ” társadalmi berendezkedését át kell hangolni az „Y típusú” modellre, mert a jövő társadalmát már nem lehet a régi típusú beidegződésekkel és módszerekkel kiszolgálni.” (Z. Karvalics László: *Az X-világ visszavág, A velünk élő ipari korszak*)

Ami igaz a társadalom vonatkozásában, az lebontva igaz az egyén szintjén is. Az információs társadalom szülte új feladatok és munkahelyek morális megítélése ütközik 19. században gyökerező munkamorállal.

„Az intézményekben, a hagyományokban és a fejekben kódolt bürokratikus kontroll egyre kevésbé alkalmas mechanizmus a 21. század információs társadalmainak vezetésére és fejlesztésére.” (Z. Karvalics László: *Elkezdjük most, vagy várunk a katasztrófára? Alvin Toffler a jövő iskolájáról*, In: *Infinit, Információs társadalom*, 2007. május 19.) A változás alapjaiban kellene, hogy érintse a közoktatás egészét. Alvin Toffler szerint: „...az iskola azonban nem változott. Emiatt egyre több az elavult tudás, amelyektől a gyors változások korában mindinkább fulladoznak az iskolából kikerülő generációk.” (Z. Karvalics László: *Elkezdjük most, vagy várunk a katasztrófára?*)

A szakadék az élenjárók – az információ birtokosai – és a lemaradottak között folyamatosan mélyül. Státuszuk öröklődik, és az európai emberek egyharmada ki van zárva az információs társadalomból.

3.4 Accidie

„Gregory Bateson gyakran beszélt egy kicsi, középkori ördögről, akit Accidie-nek hívnak, és aki a válladra ül és a füledbe súgdos: Nem érdemes csinálni, ne törődj vele! A teológiában ez a lustaság, spirituális kábultság és az apátia ördöge lenne, aki a teljes reménytelenség érzését táplálja és abból táplálkozik. Az Accidie szó etimológiája kifejezi (A=nem; kedos=törődés), hogy ennek az ördögnek tényleg a hanyagsághoz van köze.” (Feldmár András: *Apró részletekben*, Könyvfakasztó kiadó, Budapest, 2006, 89. oldal)

A hét főbűn hierarchiája koronként és szerzőnként változott és formálódott. A sztoikusok szerint a bűnök egyforma súllyal rendelkeznek, a korai keresztények szerint némely bűnök nagyobb súllyal rendelkeznek, mint mások. A bűnöket elkülönítették aszerint, hogy honnan erednek: van, ami gyengeségből, van ami tudatlanságból, vagy rosszindulatból ered. Az egyik legismertebb osztályozás szerint egyik része a vágyból, míg a másik fajtája a gyengeségből származik (*cupiditas, timor*). Egy másik változat szerint „hideg” bűn a büszkeség, az irigység és a düh, amelyek a közösség, a vallás és a morál elutasítását jelképezik, ugyanakkor „meleg” bűnök, a kapzsiság, a mohóság, a vágy, amelyek inkább fizikai eredetűek.

Az „accidie”, azaz melankólia, szomorúság, kétségbeesés, levertség mind olyan fogalmak, amelyet ma a lustaság szinonimáiként értelmezhetünk. További értelmezések szerint a lustaság ennél is kiterjedőbb fogalom, amely magába foglalja a test, a lélek és a szellem levertségét, tompaságát, ernyedtségét. Ez az a bűn, amely semmiben nem hisz, semmivel nem törődik, semmit nem keres, és csak azért marad életben, mert nincs semmi, amiért érdemes lenne meghalnia. A lustaság (*sloth, accidie*) a legalattomosabb bűnnek számít, amely minden más bűnnek is melegágya. Nincs még egy olyan bűn, amely nagyobb figyelmet érdemelt volna. A bűnök önmagukban nem jelentenek semmit, de a bűnökön keresztül válik láthatóvá az emberi jellem.

3.5 „When you can't really function, you're so full of fear” *

A nyugati társadalmakban magától értetődőnek tűnik, hogy a semmittevést vagy lustaságot a munka, munkálkodás, szorgalom ellentétéként határozzuk meg.

Ha a lustaság bizonyos lelki folyamatok szimptomája, a nem-megfelelés súlyának következménye és magatartásformái innen eredeztethetők, akkor kijelenthetjük, hogy valójában nem is a semmittevésre vágyunk, hanem a munkára.

Egy ember nem lehet független az őt körülvevő világtól és annak értékrendjétől. A világ az értékrend elfogadásáért elismerést, visszaigazolást nyújt az egyénnek cserébe, önmaga kiteljesítésére. A gyermekkortól kezdve egész életünkben vágyunk arra, hogy kifejezhessük magunkat, megmutathassuk, mire vagyunk képesek. Energiára és jó érzésekre tehetünk szert, ha céljaink megértésre találnak. Sikeresek lehetünk mind magunk, mind mások szemében. Sokan nem érik el teljesítményükkel ezt a kívánt célt. Dolgaik félresikerülnek és ilyenkor passzív ellenállásba kényszerülnek. Azzal szembesülnek, hogy mások lustának tartják őket.

Pedig nem lusták, hanem ahogy az orvosi szakirodalom nevezi: *they have output failure*. Az *output failure* orvosi terminológia, amely a szív működési diszfunkciójának leírására szolgál. Minél nagyobb nyomás nehezedik a szívre, annál inkább jelzi a szív a szervezetnek az igénybevétel erősségét.

Az agyban előálló idegrendszeri diszfunkciók (*neurodevelopmental dysfunctions*) fals teljesítmények sokaságát okozzák (motorikus funkciók, nyelv, emlékezet, szervezési funkciók, stb.). Van velünk született, s van kialakult funkció. Ez előbbi genetikai okokra vezethető vissza, utóbbi a környezet hatására alakul ki. De a legtöbb diszfunkció eredete teljességgel ismeretlen. Az egyénnek nincs szemmel látható nehézsége, sőt, gyakran mutatkozik ígéretes tehetségnek, de a teljesítménye messze nem követi az elképzeléseit.

A lustaság összefüggésben van a teljesítménnyel, de még inkább a teljesítménykényszerrel. Hiszen a lustaság, – ha elfogadjuk, hogy nem velünk született jellemvonás – egyfajta reakció a valós vagy vélt problémákra, amelyekkel az ember az élete folyamán találkozik. Valójában tehát okozat és nem ok. A lustaság félelem, tartózkodás és csendes ellenállás a világ kihívásaival szemben, vágy arra, hogy távol legyünk mindentől, ami megpróbáltatást jelent, amivel meg kellene birkóznunk. A lelki ismeretfurdalás és a rossz érzés az el nem végzett teendők miatt az emberbe belevert, betáplált megfelelési kényszerek következménye. Céljai elvesztése során az egyén

még nehezebb helyzetbe kerül a megfelelések szorításában. Nem vagyunk felkészítve arra az állapotra, amikor nem a produktumunk, munkánk által szeretnénk a világban megjelenni és visszaigazolásra lelni. Ha ez így van, akkor viszont a semmittevés megéléséhez és elviseléséhez is erő kell. A nyugati világ többnyire tehetetlenül áll azzal szemben, akinek nincsenek vágyai, céljai. Pedig, ha belegondolunk, hogy mi lehet a cél és kinek van arra szüksége, árnyaltabb képet kapunk. Célja annak van, akinek hiányérzete van, mert nem érzi tökéletesnek magát, elégedetlen. Mindig másvalaki szeretne lenni, ám ez az állapot szinte sosem következik be, mert sosem lehetünk mások, mint önmagunk.

„Szenvedéseink egyik oka az, hogy másoknak a példája után megyünk, nem értelmünk irányít bennünket, hanem a megszokás.” – írta Seneca.

4.1 Mestermunka

Mi a kérdés? A kérdés a vizsgált téma, a munkához és a semmittevéshez fűződő fogalomrendszer fotográfiai interpretációs lehetőségei. Mit tud kezdeni a fotográfia egy ilyen fogalommal? Hogyan tudja reprezentálni a fogalom összetettségét és ambivalenciáját és mi a fotográfus feladata ebben a konkrét helyzetben? A fotográfia kísérlet arra, hogy a fotográfus összekapcsolódjon a látható és a láthatatlan világgal. E sajtóságos birtokba-vétel során elmélyül a világgal való viszony. Az elmélet táplálja, informálja a gyakorlatot. A gyakorlati munka szempontjából lényegében mérlegelhetünk. Fotográfusként csökkenthetjük az elméleti megközelítést és korlátozhatjuk a koncepció terhét, amely felszabadítóan segítheti a saját munkánkat.

A fotográfia mint dokumentum olyan kikerülhetetlen és magyarázatra szoruló téma, amellyel foglalkozni kell. A terminológia jelzésszerű – vessük össze az Oxford English Dictionary dokumentumfotó-meghatározásával: „to document or record”. Ez teljeséggel megegyező az ez volt ott, – mint a fotót megelőző esemény – és az én ott voltam – azaz a fotográfus – tényével, amely hozzájárul a fotográfiai image valóságához. (Liz Wells: *Photography: A Critical Introduction*, Routledge, London, 2004, 17. oldal)

A fotó mindeközben nem közvetíti a valóságot és szinte kilúgozza a dolgokból a realitást, miközben egy új, sajátos mágiával tölti fel a valóság képét, ezzel formálva és átalakítva a világról alkotott képünket. A fotográfiai aurának ez a vesztesége új távlatokat nyit meg a megértés és a kritikai szemlélet előtt. Benjamin Franklin számára a fotó végtelenül demokratikus, mert a fotográfiai szemlélet egyenrangúan kezel minden eseményt. A 20. század közepéig a fotográfiát többnyire továbbra is a valóságot leképező, megjelenítő eszközként tartják számon. A háború utáni időszakban elsőként Bazin (1967) és Siegfried Kacauer (1960) kérdőjelezték meg a fotográfia ontológiai kapcsolatát a realitással, valósággal. Ugyanígy tett Walter Benjamin, aki szintén vitatta a fotográfia hatékonyságát ezen a területen. Az azóta eltelt időszakban: „We no longer believe that photography directly replicates circumstances. This basis in the observable lends a sense of authenticity to the photographs” (Liz Wells: *Photography: A Critical Introduction*, 18. oldal) Umberto Eco szerint: „That the photograph appears iconic not only contributes an aura of authenticity, it also seems reassuringly familiar.” (Liz Wells: *Photography: A Critical Introduction*, 18. oldal) Az otthonosság érzete az esztétikai konvenciókkal kiegészülve tovább erősíti érzeteinket a fotó realizmusa

iránt. A ma manipulatív technológiai tovább növelték a kételyeket a fotó valóságtartalmával kapcsolatban. E vitás kérdések azonban még mindig a fotó és a valóság elválaszthatatlan kapcsolatát sejtetik.

A fotográfia a modernizmus alapvető formáló műfaja volt. „*Not only did it dislocate time and space, but it also undermined the linear structure of conventional narrative in a number of respects. These included access to visual information about the past carried by photo, and detail over and above that normally noted by a human eye.*” (Liz Wells: *Photography: A Critical Introduction*, 19. oldal) Ebben a folyamatban felerősödött a fénykép „kép” jellege, azaz egyre kevésbé tekintették egyfajta ablaknak a világra, illetve olyan közvetítőnek, amely a világot teszi hozzáférhetővé a maga teljességében. Ismét a kép felülete vált hangsúlyossá, az ott megjelenő információk, amelyek ettől fogva – ha nem is tisztán – szimbolikus tartalmakat hordoztak, már látszólag sem közvetlenül a világról tájékoztatták a befogadót. (Pfisztner Gábor: *A fotográfia válsága*, jegyzet, 2011)

A posztmodern tovább fokozta kételyeinket az amúgy is erősen megkérdőjelezett valóság ábrázolására vonatkozóan. A posztmodern idea szerint olyan világban élünk, amelynek látható jelei leválnak eredeti jelentésükről. A posztmodern számára a dolgok eredete teljesen irreleváns és csak ebben a tekintetben érdekes, míg a fogyasztással kapcsolatban ez felhasználható, mint pl. egy dekoráció. Ahogy Jean Baudillard nevezi ezeket: „simulacra”, azaz olyan másolat, amelynek nincs eredetije. Frederick Jameson egyike azon teoretikusoknak, akik szerint a fotográfia rég lemondott arról, hogy olyan dolgokat ábrázoljon, amelyeknek autonóm élete van, azon kívül, hogy képpé válik; és a nézőnek már nincs pszichés késztetése, hogy összehasonlítsa a képet a valóságos tárggyal, eseménnyel. Mindezen dolgok csak önmagukban értelmezhetőek. Ha a „simulacrum” egy másolat, melynek nincs eredetije, akkor ezek a fotográfiák olyan másolatok, amelyeknek önmaguk az eredetijük.

Azok számára, akik a fotó gyakorlati részével foglalkoznak, örök kérdés, hogy mennyiben segíti az elméleti tudás a gyakorlati megvalósítást. Minden alkotói, kreatív területen felmerül ez a kérdés, de talán a fotó az a terület, ahol a gyakorlat és az elmélet leginkább ellentmondásba kerülhet egymással. Hatása és alkotói folyamatai instant megfigyelések és észlelések következményei, mind az alkotó, mind a néző szempontjából. David Hume a XVIII. században kijelentette, hogy az ember a cselekedeteiért nem vonható felelősségre, mert azok egy pillanatnyi állapotban adott reakció termékei, nem az összetett személyiségé.

A kortárs elméleti értekezéseknek alapvetően két fő irányvonala létezik. Az egyik megközelítés az image és a valóság kapcsolatáról értekezik. A másikban a hangsúly az interpretáció fontosságán alapul, az image olvasatán és értelmezésén keresztül – inkább, mint magának a kép készítésének folyamatán és annak megértésén át. A két irány között lehetnek értelmezési átfedések, a fotó kontextusai, felhasználási és reprezentációs formái jelentik az elméleti vizsgálódás alapjait. Az elméleti fejlődés a megalapozott paradigmák között és a gondolkodás egy módjaként jelenik meg.

A modern nyugati filozófia a felvilágosodástól fogva nyomatékosítja a racionális gondolkodást és elválasztja a szubjektív tapasztalásokat az objektíven megfigyelhetőtől, vizsgálhatótól. E filozófiai rendszernek a következménye egyfajta pozitívista megközelítése a tudományoknak és a társadalomtudományoknak. És ezek a fotográfiát eszközként használják az empirikus tapasztalásnak a rögzítésére. A pozitívizmus nem csak a fotográfia használatára gyakorolt hatást, hanem meghatározta a fotográfia helyének és értelmezésének sarokpontjait is.

A fotográfia elméleti megközelítései és olvasatai nagyon különbözőek lehetnek. Az egyik legnagyobb nehézséget a fotográfia elmélet fősodrában a fotó saját interdiszciplinaritása jellemzi, vagyis, hogy a fotó egyszerre lehet műszaki, társadalomtudományi és a bölcsészettudományi vizsgálódások célpontja. A műfaj ontológiai vitái ezért végtelenül szerteágazóak. Egyes megközelítések a fotó retorikai elemzését tartják vizsgálandónak, összefüggésben a látással és látás vágyával, ezzel mintegy premisszával a vizuális kommunikáció olyan modelljét, amely szemiotikai és kifejezetten pszichoanalitikus kérdéseket is felvet. Egyelőre nincs végső konklúzió vagy végleges teória a fotó szerepével, helyével és jelentőségével kapcsolatban.

Ebben az esetben megint megkérdendő, hogy célja-e a fotográfusnak a jelenségek tényszerű reprezentációja. Feladata-e a fotográfiának számot adni ezekről a jelenségekről és a mögöttük meghúzódó látható és láthatatlan világról?

A fényképezés a karteziánus gondolkodás modelljét szimulálja. A „modern” és a „posztindusztriális” ember is ennek megfelelően gondolkodik: lefordítja (absztrahálja) egyértelmű és különálló fogalmakra a világban rejlő komplex rendszereket, bonyolult összefüggéseket, és ezáltal látszólag szükségtelenné teszi ezek vizsgálatát abban az összefüggégekészben, amelyből kiragadta őket. A nagyobb rendszer működésére pusztán következtet. A fotográfia esetében pedig a megértés is más jelleget ölt, hisz csupán a látványra irányul, azokra a kódolt „fogalmakra”, amelyek tényként mutatva magukat „leolvashatók” a képek felületéről. (Pfisztner Gábor: *A fotográfia válsága*) A fotográfiai feladat megoldása nagyon sajátos és mindig különös terhet ró az emberre. A fotográfia összetettsége nem teszi lehetővé adott feladatokat

szó szerinti megoldását, de lehetővé teszi, hogy messzebb lássunk a tervezettnél. A verbalitáson túl a kép próbál hangsúlyt adni a narratívának. Tudjuk, hogy a képek önmagukban nem igazak, egyik kép nem következtethető a másikból, és a verbalitás is csak bizonyos határokig hiteles.

Meghatározott kontextusuk nélkül ezek csak képek, melyek jelentése egyszerre összetett és bizonytalan. Ma minden lehetséges kontextus, és a benne létrejövő üzenet is átlátszó és gyorsan letapogatható. A kép mégis fantasztikus, mert a mágia felől közelíti meg a világ megértésének szándékait. Mindez szavakra nehezen fordítható folyamat. A szándék esetleges, hiszen a fotográfia csupán az egymásra rakódott jelenségek közötti guberálás, a világ struktúráinak, merev vázszerkezetének lebontása és új, minimális konstrukció létrehozása, tartalommal történő kitöltése. Minden keresés ambivalens a kincs jellegét illetően. Gyakran mást találunk, mint amit eredetileg kerestünk. A véletlen nagyszerűsége, mint alkotói komponens és ennek felismerése, tudatos használata az, amit gyakran alkalmaztam egyes feladatok megoldása során. A véletlen egészíti ki a kép auráját, noha a kezdeti uralkodó alkotói szempont a megrendezettség és a tervezettség. A fotográfia ilyen jellegű összetettsége és értelmezési nehézségei kínálták a lehetőséget, hogy különböző technikai, vizuális és konceptuális megközelítéseket és módokat alkalmazzak a téma ábrázolására. A feladat ábrázolására háromféle megoldást találtam. Az egyikben a vizsgált jelenséget kivetítettem a szubjektumra, a másodikban a társadalomra, a harmadikban pedig a környezetre. A célom egy olyan vizuálisan észlelhető világ létrehozása volt a fogalom plasztikussá tételére, melyben az idea és realitás fotográfiai összemosása során létrejövő és egyedül bizonyossággal bíró valóság biztosíthatja az értelmezhetőséget.

4.2 Mestermunka: *Faulheit / The Landlord*

A *Faulheit* kutatás egyik érdekes tétele volt a **múzsai idő** fogalma, vagy az arisztotelészi *vita contemplativa* felsőbbbsége a fizikai cselekvés és a javak halmozásával szemben. A fogyasztás koráig a **múzsai idő** számított eszményi állapotnak

Ennek az életstílusnak az eszményképe nem a demokratikus elvegyülés, hanem az arisztokratikus elzárkózás. Friedrich Schlegel: „A henyelés megtanulását művészetté, tudománnyá, és vallássá kéne tenni, mert szorgalom és munka a halál angyalai, akik megakadályozzák az emberiség visszatérését a paradicsomba.” (Werner Hoffmann: *A földi paradicsom*, 236. oldal)

A tétlenséggel való kacérkodás gondolata még nem volt olyan problematikus és távoli, mint később.

A kutatás keretén belül zajló restség ábrázolásához találtam meg hamburgi modellemet, akiről úgy gondoltam, kellőképpen reprezentálhatja önmagát, vagyis a látványos cél és tettek nélkül élő ember típusát. Modellem történetesen egy *landlord*, aki családi örökség révén több ingatlan tulajdonosa és akire az alábbi Russel-idézet vonatkozik.

„Throughout Europe, though not in America, there is a third class of men, more respected than either of the classes of workers. There are men who, through ownership of land, are able to make others pay for the privilege of being allowed to exist and to work. These landowners are idle, and I might therefore be expected to praise them. Unfortunately, their idleness is only rendered possible by the industry of others; indeed their desire for comfortable idleness is historically the source of the whole gospel of work. The last thing they have ever wished is that others should follow their example” (Russell, Bertrand: *In Praise of Idleness*, 3. oldal).

Ez a típus tradicionálisan mindig is jelen volt az évszázadok során, s noha más és más néven jelent meg, személyiségét és céljait tekintve alapvetően nem változott. Attitűdje arisztokratikus és elkülönült, ez pedig a ma használatos definíció szerint illusztrálja az egytagú csoportok természetrajzát:

„Az autonóm személyiség a végső csoportredukció, az egytagú csoport, amely csak önmagához hűséges, de kész egyezkedni másokkal. (...) Kötődései lazák, de rendszerszervező képességei révén stabil, önálló egységet képvisel a társadalomban. Ha mélyebben értelmezzük a személyes autonómia koncepcióját kiderül, hogy az ember rendszerképző tulajdonságai működnek itt is, de nem másokkal fűzi össze, hanem saját magával.” (Csányi Vilmos: *Az emberi viselkedés*, Sanoma kiadó, Budapest, 2007, 214. oldal)

Az egytagú csoportok megjelenése természetes reakció a globalizálódó társadalomban jelentkező szociális problémákra. Olyan emberi útkeresés,

amely az emberi természetből levezethető. Kialakítják hiedelmeiket, sajátos erkölcsi rendszerüket, önálló egyszemélyes kultúrájukat. Mindig érdekelt ezen mini-galaktikák harca önmagukkal és az ismeretlennel, feloldódva egy nagyobb meghatározó rendszerben, egyfajta szabályszerűség alapján.

A kérdés számomra az volt, hogy fotográfialag reprezentálható-e az az embertípus, aki megfelel majd a semmittevésről alkotott ismereteinknek. Másfelől, sikerülhet a semmittevést teljesen lecsupaszított állapotában vizsgálni és egy mások által semmittevőnek titulált személyen át bemutatni.

A képanyag csak egyfelől indul ki a jelenségből magából, másfelől igyekszik a semmittevő önnön állapotát elvonatkoztatva visszavezetni az alanyra. A landlord alakja a modern európai kultúrkör individualista figurája, a Faulheit problémakör metaforikus alakja.

Bár a társadalom megbélyegzi az élet ilyen formáját, valójában a semmi tevése ebben az esetben inkább örökség, nem pedig ellenállás, vagy lázadás a tevékenységek sodró áradatával szemben. E szabadságban nem születik semmilyen döntés, amely igazolná ennek a szabadságnak a létjogosultságát és amely előrevetítene valamit a civilizált társadalmi folyamatok jövőjéről.

A fotózás során feladatnak tekintetem ennek az individuumnak a tényszerű és plasztikus ábrázolását, ami teljes mértékben kifejezi személyiségét és lényegét. Az életviteléből fakadó egyszerűséget ragadtam meg, ami lehetővé teszi, hogy szerzetesi visszafogottsággal élje az életét. A minimumra törekvésben mindig felsejlik a szabadság érzése és a lehetőség az élet lényegének megragadására. A lemondás és az egyszerűség elfogadása felveti önmagunk fontosságának reális szemléletét, valamint az anyagiatlanság morális kérdéseit is.

A túlzott birtoklás és fogyasztás teher, amely inkább megterheli, semmint gazdagítja az életet. A vágyak nélküli élet egyenes következménye a kevés számú tett a saját életminőségünk javítása, vagy akár fenntartása érdekében.

Korábban azt gondoltam, hogy a landlord a birtokában lévő második világháborús, több emeletes bunkerben tartja a személyes dolgait, de tévedtem. A bunker teljesen üres volt. Nem sok olyan emberrel találkoztam, akinek ilyen kevés dolog volt a tulajdonában.

A képek készítése során küszködtem a kifejezés egyszerűségének és a feladat összetettségének összehangolásával, a tárgyak hiányával, amelyek máskor segítséget jelentettek és gazdagították a kifejezést. Ugyanakkor a tárgyak jelenléte képes az eredeti célt félrevinni azzal, hogy a történetnek egyéb, ide nem illő jelentéseket biztosít. A képek nem mindig hűen jelenítik meg a szóbanforgó egyén személyiségét és helyzetét.

Végül, hogy kifejezzem ezt a semerre sem irányuló, önmagába visszatérő kvázi-mozgást, úgy döntöttem, hogy landlordom saját otthonában építem fel az egyes jeleneteket. Segített, hogy magam is a minimumra csökkentsem a fotózással együttjáró erőlködést. A minimumra való törekvésem összhangra lelt a modellem aktivitásával. Az egyszerűség révén kizárhattam a narratív fotográfia sokoldalú értelmezési lehetőségeit, amely ugyancsak megnehezítette volna a fókuszálást a téma lényegére. A landlord bezártsága és a minimális környezet bevonása a landlord hangoltságának, érzelmi és lelkivilágának kivetülése. Az egyszerűsége való törekvés során megértettem, hogy e szint elérése igényli a legnagyobb erőfeszítést. A képek sorozatba rendezve inkább a személyiség esszenciális kivonatait, mint kronológikus ábrázolásokat.

4.3 Mestermunka: *Essays in Idleness / The American Idler*

Az *American Idler* c. sorozat az amerikai életmód spontán megfigyeléseire épül és az a szabadság hívta életre, amely lehetővé tette számomra, hogy egy

évig egyfajta tétlenségre kárhoztatva, szabadon vizsgálhassam az amerikai társadalom működését.

A kiindulópontom Yoshida Kenkó 12. századi japán buddhista szerzetes könyve (Keene, Donald: *The Tsurezuregusa of Kenko: Essays in Idleness*, Columbia University Press, 1967) Az esszégyűjtemény e száműzetésre kárhoztatott és a társadalomból kivetett egykori csatlós megfigyeléseit és visszaemlékezéseit rögzíti. Az egyes írásoknak nincs összefüggő, meghatározott narratívája. A megfigyelések és szituációk, helyszínek kristálytisztán jelennek meg az író emlékezetében.

Az *American Idler* az amerikai életmódra fókuszál a semmittevés szabadságával, melyben helyet kapnak olyan sajtóságos amerikai helyszínek, mint pl. az ún. témaparkok (Cape Caneveral, stb.) továbbá Las Vegas és Atlantic City, ahol szabad azt csinálni az átlag amerikainak, amit otthon nem.

Míg Európában szabadon tehetünk említést a lustaságról és semmittevésről és lehet ez kutatásunk tárgya, addig az USA-ban zavart okoz a szavak jelentése. Az emberek még a látszatát is kerülik, hogy bármilyen szinten összefüggésbe kerüljenek olyan helyzetekkel, amelyek nem a profitszerzésre és a munka elvégzésére vonatkoznak. Ilyenkor mindig a betanult tétel hangoztatják: „*Satan finds mischief for idle hands to do*” (Isaac Watts: *Divine Songs for Children*). Az amerikaiak kerülik a konkrét szó használatát, szívesebben írják körül, helyettesítik rokon értelmű szavakkal, enyhébb kifejezésekkel, ezzel is tompítva a „bűnnek” ezt a megjelenési formáját. Egy olyan újsághirdetésre, amelyben a *laziness*, vagy *idleness* szó szerepel, gyakorlatilag senki sem jelentkezik, hiába jelenik meg többször a Village Voice napilapban egy olyan városban, amely sohasem alszik.

Az itteni életvitel miatt nem lehet a nevében nevezni azt az időt, amit nem munkára szánunk. Ez volna az az idő, ami valójában nem a munkaidő meghosszabbításaként felfogott szabadidőt takarja, tehát nem a fogyasztás szabadideje, hanem a ténylegesen önmagunkra és a dolgok megismerésére és jobbítására szánt idő. Ha jól értelmeznénk, akkor ezt az időt használhatnánk arra, hogy felismerjük a dolgokat körülöttünk és másként tekintsünk magunkra. Ebben a szabadságban mérhetnénk fel saját bensőnket, hogy szabad szellemmel segítsünk magunkon, újra hittel és boldogsággal vértessük fel a lelkünket, szellemünket. De ezzel a képességünkkel nem tudunk vagy nem kívánunk élni, mert szinte együtt tanuljuk az alapvető fogalmakkal, hogy az elvesztegetett idő: bűn.

A probléma akkor jelentkezik, mikor elfogy körülöttünk a munka, a tennivaló és vele együtt a biztonság és a hovatartozás élménye. A magunkra maradás szégyenérzettel jár, majd később, ami rosszabb, felsejlik az a belső üresség, amellyel együtt élünk, de még sosem volt idő észrevenni.

A társadalmi kötődéseket figyelembe véve továbbra is kijelenthető, hogy a munkánk és társadalmi pozíciónk révén csatlakozunk a társadalomhoz. A személyiségünket meghatározza az elfoglalt pozíció és a fizetés nagysága. Emellett ma azonban az is világosan látszik, hogy a munka szerveztségéből fakadó egység már a múlté. A társadalmi kötelékek lazulnak, de mi, a tanultaknak megfelelően, ragaszkodunk a megszokott munkafelfogáshoz, amely a sajátos emberi magatartások és a társadalmi működés utóbbi kétszáz évben kialakult konvencióira épült.

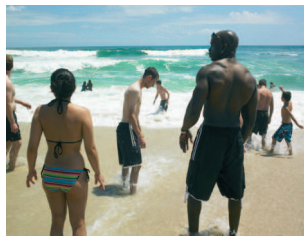
Hogyan lehet az ember egyszerre tagja a megszokott szerveződéseknek, amely erkölcsi normáit, működési rendjét, szabályait a múltban gyökereztetni és ugyanakkor hogyan tud megfelelni a modern társadalom elvárásainak?

„Az ember különleges képessége a szabálykövetés. Ez nem más, mint a rangsor elfogadásának jele. De, amikor az ember szabályoknak engedelmeskedik, lényegében egy

elszemélytelenedett dominanciának veti alá magát. A csoporthoz tartozás és a kötődés mellett, amely független a csoport valódi szándékaitól, a másik nagyon erős kötőerő a rítus és annak gyakorlása a mindennapokban.” (Csányi Vilmos: Az emberi viselkedés, 129. oldal)

A kényszerítő munka kudarca után a szabadidő eltöltésének kudarcát kezdi megélni a mai kor. A siker-orientált nyugati civilizációban a felszabaduló idő hasznosnak vélt eltöltése okozza az egyéni pszichés zavarok jelentős részét, mely kihat a párkapcsolatokra és a társadalom egyéb területeire.

A szabadidő inkább stresszforrás, semmint a megkönnyebbülés és a pihenés ideje. A munkára orientált ember – már csak megszokásból is – a szabadidejét hasznosan, programokkal zsúfoltan, hatékonyan és operatívan gondolja eltölteni, mivel váratlanul éri a szabadidőben felmerülő semmittevés bizarr élménye. Úgy látják, hogy a szünidő eltöltése is olyan eredményes kell hogy legyen, mint a munka által elért eredmény.

A leisure, vagyis a szabadidő gyakorlása nem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. Nem csoda, hogy az egyik leggyakoribb kérdés, ami ilyenkor felvetődik a dologtalan életről álmodozóknak: „I like to be idle but I feel guilty when not working.” (Katie Renz: How to be idle: Interview with Tom Hodgkinson, 2. oldal)

A nyugati civilizáció viszont rájött, hogy a paradoxon csak úgy viselhető el, ha maga a szabadidő is a fogyasztás része. A szervezettség révén a szabadidő eltöltését is egységcsomagokban tudjuk megvásárolni már régóta. A szabadság így már nem lesz elviselhetetlen teher számunkra.

Az unalom öl. Ismert, hogy a civilizált társadalmakban a munkával töltött aktív éveik befejeztével a férfiak nagy számban haláloznak el a külső motiváció, kényszer és elérhető célok hiányában. A szabadidő terhére olyan izgatószeretek segítenek elviselni, mint a vásárlás, rutinszerű tévénézés, a szélsőséges szexuális kalandok, az alkohol, vagy a kábítószerfogyasztás. Ezzel átmenetileg el tudjuk nyomni a tudatunkat veszélyeztető káoszt. Sajnos ezek a trükkök mindössze ideig-óráig segítenek, hamarosan mélyszégyen

elégedetlenséget, rossz közérzetet, továbbá függőséget váltanak ki. Mindezek a jelek arra utalnak, hogy az átlagemberek, még ha sokat álmodoznak is róla, igencsak felkészületlenek a munka nélküli életre. Csíkszentmihályi Mihály szerint valaminek az elsajátítása, megtanulása lényegesen nagyobb boldogságot, flow-élményt vált ki az emberekből, mint a fogyasztás rendszerébe illeszkedő tengerparti nyaralás vagy a szórakoztató tévéműsorok fogyasztása. Kutatásai rámutatnak, hogy a kihívások, a játékoság (vagy akár az emberi játszmák), a közvetlen visszajelzés, az egyéni kreativitás kibontásának lehetősége, valamint a koncentrációs képességek növelése lehet a magyarázata, hogy munkahelyünkön eltöltött időt nyugodtabban éljük át.

Kísérletei megerősítették, hogy a legtöbb embernél még a testi közérzet is javul, ha valamilyen célra koncentrálnak. Amikor egyedül vagyunk és nincs kötelező feladatunk, gyakran megjelennek a különféle betegségi tünetek.

Az *American Idler* c. sorozatot egyfelől a posztindusztriális társadalom belső működésének feltérképezése és az ebből fakadó kíváncsiság, másfelől a szabadság érzete hozta létre. Minden alkotó vágyik arra, hogy hasonló szabadsággal a munka terhetől mentesen adja át magát a különböző helyzeteknek, amelyeket érzékei és adott lelkiállapota szerint rögzíthet. A szabadságnak ez a foka ritkán adatik meg.

A képanyag a dokumentarista jellegű műfajoktól a **street photography**-n át a privát fotó területeit öleli fel. A képanyag a könyvben hálózatszerűen épül fel, és igyekszik átvilágítani a társadalomban felbukkanó jelenségeket. Minél több elem kombinálódik, annál több ismeretlent hoz létre. A hálózat összekapcsolja a helyszíneket, sorsokat és kultúrákat. A hálózatban az egyes fejezetek látszólag elkülönülnek egymástól, valójában hasonlóságaik és ellentéteik révén kapcsolódnak.

A történetek összekapcsolása egyfajta logika és koncepció szerint alkot egészet, melyeket fejezetekbe rendeztem. A fejezetek az össznépi semmittevés különböző szcénáit és az egyes helyszíneken adódó lehetőségeket járják körül.

A különböző egymásra települt olyan képalkotó rétegek, mint az idő és tér, a kulturális és technikai vonatkozások formálják a sorozatok belső és látható történetét. Egyik réteg a valóságot ragadja meg, a másik fiktív jelenetet helyez rá. Ezen a módon egyfajta különös, bizonytalan keveredés érzékelhető.

4.4 Mestermunka: Meadowlands

New Jersey Meadowlands, ami úgy is ismert, mint Hackensack Meadowlands – a területét meghatározó folyóról (Hackensack River) neveztek el. Ez New Jersey északkeleti részén, New York City és Newark között elterülő, megközelítően 34 km² kiterjedésű, a közelmúltban részben rekultivált ökoszisztéma. A Meadowlands-et keletről a Palisade-ek hegylánca, mögötte a Hudson folyó határolja. A Passaic és a Hackensack folyó keresztezi, ezek délen a Newark-öbölben torkollnak. Közismert angol-szász elnevezése, a *wetland* a terület jellegére utal. Az ilyen természeti jelenségek, fajgazdagságuk okán, általában természetvédelmi területeknek számítanak szerte az USA-ban. A Meadowlands azonban a terület ökosztémájának tönkretételéről ismert és a környék legnagyobb szemétteltelepeként híresült el.

A New Jersey Meadowlands és a Hackensack folyó vízgyűjtő területeit a visszavonuló Wisconsin-gleccser alakította ki mintegy 12 ezer éve. Bár napjainkra kamionok morajlása váltotta fel a néhai masztodonok dübörgését, a terület mégis különleges maradt, mert a gleccser hátrahagyott valamit: a Hackensack folyót.

Valaha partmenti erdők határtalan területei szegélyezték. A folyó vize éltette a földet minden teremtményével – beleértve az embereket – a vízgyűjtőn, mert a terület ősidők óta lakott volt kedvező adottságai miatt. Menedéket kínált az itt vadászó és halászó hackensack indiánoknak, később a csatornázásban élenjáró hollandoknak, majd a portugáloknak, angoloknak. Az elmúlt 400 évben, az európai kolonizáció kezdetei óta, az erdőket felváltották a gazdaságok, amelyek később városokká és ipari-fejlesztési területekké váltak. A környéken élő lakosság etnikai összetétele ma már nagyon vegyes.

A folyó pedig, mely a természet adománya volt generációkon át, s mely egyaránt szolgálta az őslakosokat és az újonnan érkezőket, nyitott kanállissá vált a XX. század közepére.

A Meadowlands rendkívül elhanyagoltta vált a 60-as, 70-es évekre. Szennyezői, a szemétbárók, telekspekulánsok gátlástalan tevékenysége folytán feltöltődött a láp kétharmada (5666 hektár). Szeméthegek emelkedtek ki a vízből, ezeket csak az utóbbi egy évtizedben sikerült természetes földtakaróval ellátni, növényzettel befuttatni. A halászat odalett, a vízfrissülés leállt. A legkomolyabb természeti katasztrófát a közeli dioxin-előállító üzem és az azbesztgyár okozta. A dioxint a vietnami háborúban használták, hogy leégessék az erdőkről a lombot, s alatta ne találjanak fedezéket a megbúvó vietkongok.

A vízgyűjtő lakosait elkergette folyójuk mellől a bűz, a szemét, és a szögesdrót kerítés, amivel a víz- és légszennyező üzemek körülvették telephelyeiket. A Meadowlands folyamatos tönkretételét leginkább az a szemlélet erősítette, hogy ez a terület, – mivel mocsaras és nádas – semmire sem alkalmas, kizárólag a szemét tárolására. Ugyanakkor bizonyos emberi problémák sajátos megoldásának és elsüllyesztésének – bár nem törvényesen – is színterévé vált az elmúlt évtizedek során, ahogy nem véletlenül ez a színtere az amerikai gengszterfilmeknek is. (Coppola *Godfather I.*, a *Sopranos* c. sorozat)

A legfurcsább, hogy bármennyire is körbe van építve iparral, – pontosabban a régi ipar maradványaival, – mégis egy markáns természeti képződmény maradt.

A környék legnagyobb városát, Newarkot 1666-ban alapították a Connecticut-ből érkező puritánok, majd 1693-ban alakult várossá. Az

új települést az alapítók a *New Ark*, (utalva Noé bárkájára) vagy a *New Work* elnevezésekkel illették, így utaltak az előttük álló hatalmas feladatok elvégzésére. Ez a név rövidült később a mai formájára. A fellendülés az 1800-as évektől kezdődött és alapvetően a bőrgyártás – 90%-ban innen látták el az egész országot – határozta meg a város fejlődését. Később a bőr mellett a vasgyártás a fő iparág, majd a vasút megépítésével virágzásnak indult a kereskedelem, amelyből Newark, kedvező adottságai révén, jócskán profitált. Az 1930-as évekre Newark közel félmillió lakossága már vidáman grasszálhatott a Broad és a Market streeten, amely *Four Corners* néven vált ismertté és a legforgalmasabb kereszteződésnek számított az USA-ban. A legjobb áruházak, bárók, színházak, varieték sorakoztak

a környékén. A 20-as évekre 63 színház, 46 mozi épült és aktív éjszakai élet jellemezte a várost. A fejlődésnek köszönhetően minden évben épült egy újabb felhőkarcoló. A helyi legendák szerint a texasi születésű Robert Rauschenberg egy hetet töltött a városban abban a hitben, hogy New York Cityben van.

A fellendülés után az ötvenes évektől hanyatlás jellemezi a város életét. A felelőtlen ingatlanpolitikának és elhibázott várostervezésnek köszönhetően a város hajdani virágzó állapotához képest hanyatlásnak indult. A hanyatláshoz hozzájárult, hogy leváltak a középosztály lakta külvárosok és az ebből fakadó bevételek kiestek, valamint megépítették a nagy forgalmú autópályákat (Pulasky Skyway, Interstate 95,

New Jersey Turnpike), – amelyek keresztül vágják Newarkot, és lehetővé tették a középosztály dolgozóinak, hogy a környező településekről átjárjanak dolgozni egy másik városba. Newark lakóinak száma rohamosan csökkent, miközben etnikai összetétele is megváltozott. Az 1967-es etnikai zavargások 26 ember halálát okozták, 1500 volt a sérültek száma, 1600 embert letartóztattak és közel 10 millió dollár volt a környezeti kár értéke. A kitelepülések már a korábbi években megkezdődtek, a középosztály az 1967-es események után tömegesen hagyta el a várost. A *business* és a kultúra biztonságosabb helyekre költözött. Ezután Newark lakosságának 70–80%-át szegényebb sorsú afro-amerikai alkotta.

A munkaerő elvesztésével és a régi ipar hanyatlásával óriási hiányok keletkeztek a város költségvetésében. Ez a hiány hatással van a város mostani látványára is. Newark főutcája, a Broad street és Market street napjainkra elvesztette régi fényét. Elhagyott és bezárt boltok, romos színházak, üres és gondozatlan irodaépületek jellemzik. A külső kerületekben – túl a portugálok lakta élénkebb utcákon, az Ironbound-on, – bezárt ipari csarnokok sorakoznak.

„Newark used to be the city where they manufactured everything, now it's the car theft capital of the world ... there was a factory where somebody was making something on every side street. Now there's a liquor store on every street — a liquor store, a pizza stand, and a seedy storefront church. Everything else is in ruins or boarded up.” (Roth, Philip: *American Pastoral*, Houghton Mifflin, Boston Mass., 1997, 77. oldal)

Newark mégis az egyik legizgalmasabb város a környéken. New York City és a mostanra felzárkózó Jersey City mellett mindenképpen a jövő városának számít. A legutóbbi recesszió, és a közvetlen előtte lévő időszak óta a New York-i üzleti és művészeti szféra, a cégek és a galériák az olcsó bérleti díjakat és alacsony ingatlanárakat kihasználva, apránként, de fokozatosan települnek át Newarkba.

A biztató jelek ellenére a belváros még nem tündököl a régi fényében. A régi ipar kihátrálása után a környéket nem érte el az a nagy átalakítási hullám, ami falanszter jellegűvé változtatta Jersey City bizonyos részeit, mintegy mini Manhattan-t képezve belőle a Hudson innenső partján. Frank Sinatra és a baseball szülőhelye, a közeli Hoboken kisvárosa – s amelyet szintén felújítottak – valamivel jobban járt, mert ide legalább nem jutott a posztmodern és a még modernebb semmitmondó irodaépítészet legújabb, de mégiscsak *economy* jellegű vívmányaiból. A fejlesztések elmaradása folytán Newark megrekedt félúton a felemelkedés és az ipari romhalmaz között. A közeli jövőben nagy állami beruházások sem várhatóak a térségben.

Marc Augé antropológus meghatározása szerint egy város és a természet közé esik az ún. *nem-hely*. A város körbe van véve nem-helyekkel. Ezek a területek a mai városok külső lerakatai, amolyan rumliszobák, sufnik, tipikus kereskedelmi vagy ipari zónák, nem a természet részei és nem tartoznak a városhoz sem. A kettő között helyezkednek el, egyfajta átjárót képeznek, de a hovatartozásuk kétes és bizonytalan. Minden városnak vannak ilyen nem-helyei, amelyek nagyon hasonlóak, mégis mindegyik egy kicsit más és jellemző az adott városra. A képzett utazó a város felé közelítvén már láthatja, milyen jellegű városba ért.

A Meadowlands egy részéből már egy nagy adag nem-hely formálódott. Az átjáró itt csupán virtuális jelentéssel bír, hiszen ezeken a helyeken valójában nincsen átjárás, sőt kifejezetten tilos itt közlekedni (*Private Property*). Az autópályák és vonatsínek pilléreként, jóval a talajszint fölött vezetnek át a területen. A járművek ablakai zártak, és azt az érzést sugallják, hogy az embernek nincs semmi közvetlen kapcsolata a területtel. Ez a fajta védekezés természetesen preventív: egyfelől az a célja, hogy elriasszák a további szennyeződések okozóit, az ideiglenesen helyszínen tartózkodókat, a maga után akarva-akaratlan nyomot hagyó látogatókat, másfelől,

hogy megvédjék a mérgezéstől az útról letévedőt. Mindezt támogatja a 9/11 óta kialakult, sokszor elviselhetetlenül mindent szemmel tartó és örökké gyanakvó attitűd is.

Miből is áll a Meadowlands? A *meadow-land*-ből ami egy kaszáló, vagy rét, valamint az azon látható mérnöki építményekből: autópályák és vashidak, a New Jersey Turnpike, Pulasky Skyway, Route number 3, Route number 46, Newark, Xanadu, New York Giants Stadium, Racetrack, WMCA, ipari épületek, aszfaltozott felületek a parkolásra és közlekedésre, kátyús és a dagállal időről-időre elárasztott árkok és csatornák, kamionparkolók és konténerraktárak, vezetékek, kandeláberek; a Snakehill, szeméthegek, vízfelületekkel szabdalt nádas apró, kétéltű és pikkelyes lakóival; a bejárók: hollandok, skótok, portugálok; alvóvárosok – mindez szögessdrót-kerítéssel tagolva sok-sok lezárt területté válik, ez a Meadowlands, ahová belépni tilos, vagyis *no trespassing*.

A Meadowlands egyfelől az ipari társadalom, másfelől a nemtörődömség romkertje. A Meadowlandsben lassan és folyamatosan süllyednek az ideológiák, beolvadnak a tájba és felveszik a ritmust. Az ideológiák elvesztése biztosít némi szabadságot, ugyanakkor másutt a bizonytalanság érzetét növeli. A Meadowlands érzékelhetően a jelen akut problémáinak egy valóságos helyszíne. Newark pedig egy hajdan virágzó, de ezt a civilizációt elsöprő gazdasági és politikai vihar látható következménye, amely igyekszik kitörni saját elszigeteltségéből. Mégis a látható és hátrahagyott terek tartják fogva az időt, olyan izolált buborékok formájában, amelyek révén emlékezhetünk a múltra, függetlenül attól, hogy itt éltünk korábban, vagy valahol máshol.

A Meadowlandsben az ipar folyamatos harcban áll a természettel. Hol ez, hol az kerekedik a másik fölé. A régi üzemek épületeibe már befészkelte magát a *transportation*, a szállítóipar. Változtatni nem változtatott semmin, mert a célnak megfelel a sok üres telep, csak elférjenek a parkoló kamionok és konténerek. Ki tudja, meddig maradnak itt? Más egykori üzemek épületei lassan enyésznek el.

A Meadowlands viharosabb korszakai után jobb periódusok jönnek és fordítva. Most hever ki a korábbi vegyipar és a szennyezés okozta sebeket. A lehasznátság nyomai kivált akkor látszódnak, mikor az apály ingadozásával kitűnik a vízbe szórt, nem lebomló szemét.

A Meadowlands környéki települések lakói a dolgos középosztály tagjai. Mindannyian beutazók, ki New Yorkba, ki Newarkba, ki Jersey Citybe jár nap mint nap, keresztül a nádason. Az átutazók erre a kis időre kilépnek az időből. A legérdekesebb a csönd a vonaton, amikor valamilyen műszaki hiba folytán sokáig vesztegel itt. Az utasok szótlanul bámulnak ki az ablakon. Aki nem néz ki mégsem, megpróbálja kihasználni az időt, amit a belvárosi munka és az otthoni munka között még megmenthet a nappól. A Meadowlandsben megszűnik a munkára és a fogyasztásra hívó dobszó hangja és csak a *New Jersey Transit* zakatolása hallik, addig a rövid ideig, míg a vonat a Manhattanból kivezető alagútból elér a newarki *Broad street*-ig vagy a *Penn Station*-ig. A későbbi látvány már nem ennyire természetközeli. A vonat bekerül az utasokkal a New Jersey-i agglomeráció végeláthatatlan településhálózatába, ahol a kispolgári házak monotonája már nem ígér sok izgalmat.

Ezen a tájon a munka jelenti a mindennapok biztonságát és ez a felemelkedés záloga. A Meadowlands környező városai és főbb útjai mentén sorakoznak a legnagyobb plázák, amelyek ellátják New Jersey és a *New York Metropolitan Area* lakóit. Szombaton és vasárnap, valamint az ünnepnapokon – pl. a *Labor Day*-en –, amely a legnagyobb leárazást hozza magával, lépni sem lehet az utakon és a pláza parkolóiban. Ezen a jelenségen egy jöttányit sem változtatott a recesszió.

Az alapvetően ipari táj- és városképeket ábrázoló fotográfiák az egész sorozatot meghatározó portrékkal egészülnek ki. A műszaki géppel készített felvételek sajátossága a nagy felbontás és a könyörtelen élesség, mely minden részletet egyforma hangsúllyal mutat meg. Ez a fajta képalkotási (anti-impressionista) mód nem mérlegel a képen

belül történő részletek fontossága között. A kevés számú embert ábrázoló kép csupán sejtetni enged az óhatatlan emberi jelenlétet, de nem tér ki a jellemek részletes ábrázolására. Nincs elmosódó ködbe vesző látkép, bizonytalanságra, fantáziálásra okot adó részlet. Csak éles és körülhatárolt információk együttes jelenléte az, ami meghatározza a képek karakterét.

A fotográfia megjelenése és az ember új érdeklődése a tér, a táj és más kultúrák iránt ugyanarra az időszakra esik a. A táj ábrázolása régóta nem csak esztétikai kérdés, nem csupán a tájban megtestesülő esztétikum érzékelése, hanem egyéni mitológiákat, politikai és társadalmi terheket is megfogalmazó műfaj. Már régóta nem a felfedezés öröme és a felfedezésből fakadó izgalom kifejezése. Már nem a festői műfajokhoz kötődő paraszti idill és egyfajta *Árkádia* bemutatása. A táj ábrázolásának esztétikai érzékeltetésén túl a jelenkor emberének táji kötődései kitörési pontokat jelentenek. Ebben az értelemben és ebben a konkrét esetben, – fotográfusként is – mélyebben érint az egyén, illetve a közösség viszonya önmagához, egymáshoz, és a lakott környezetéhez, mint egyéb vizualitással összefüggő kérdések.

A Meadowlands nem az emberi beavatkozás szenvedő tárgyaként érdekel, hanem úgy, ahogy a táj képes elnyelni és felemészteni az emberi erőfeszítések és mitológiák nyomait. Értelmet ad az ember jelenlétének és alkotásainak, de idővel egyben értelmetlenné is teszi az emberi alkotások fontosságát.

„*Ambivalens világunkra jellemző, hogy, ami jó és amely életet ad ma, az holnapra rosszá válik és hatása emészto.*” (Böhringer, Hannes: *Melegvíz*, 55. oldal)
A fotográfia képes ennek az enyészetnek a megragadására.

A fotográfiának továbbra is feladata az emberi jelenlét megfejtése. Ez a bennünk és általunk felépített, megélt világ, sokrétű viszonyunk önmagunkkal, környezetünkkel – s e viszonyok látható jelei térben és időben. A tájkép akkor a legérdekesebb, amikor a táj arca is láthatóvá válik benne. A táj látványát, akár csak valamilyen műalkotást a befogadó szem többféle módon képes érzékelni. Az esztétikai élmény kategóriái: a *perceptuális dimenzió, az érzéki dimenzió, az intellektuális és a kommunikatív dimenziók* (Csíkszentmihályi, Mihály: *Photography's multiple roles* Museum of Contemporary Photography with D.A.P. Distributed Art Publishers, Inc., New York, 1998, 187. oldal). A Meadowland sorozatban nyomon követhető mindegyik, azaz a dimenziók által formált képi világok és az állásfoglalások.

A Meadowlands sorozatban tárgyi-
lagos megközelítéssel és dokumen-
tatív eszközökkel kerestem a benne
rejlő emberi történeteket. Az
általánosabb fotografiai felhívással
szemben – amely arra inspirál, hogy
exponálj egyre többet – inkább kívá-
rára törekedtem. Akkor is így tettem,
amikor volt időm és lehetőségem,
hogy a mennyiség fokozásával nö-
veljem a munka eredményességét.
Fotográfusként megtanultam, hogy
a fejemben születő kép a valóságnak
olyan látzata, amely egy adott időben
rögzült helyzetre épül – és amely hiába
igyekszik, mégsem képes számba venni a valóság összes lehetséges
elemét és azok kombinációit. A fotó nem csak szimpla reprodukciós
mechanizmus és legkevésbé mechanika, hanem lehetőség, amit meg
lehet ragadni és el lehet veszíteni. A felismerés lehetővé teszi, hogy
az amúgy ritkán egybeeső valóság képe és a bennünk kialakult látvány
képe találkozzék.

A tájkép ugyanúgy, mint valamely fotografiai mozzanat, egy
vissza-nem-térő pillanat megragadása. Egyazon helyről vizsgálva,
akár kis időkülönbséggel a látkép drasztikusan megváltozik és
elveszti a benne rejlő lehetőséget.

A fotográfus egyik célja: „megkerülni az apparátust” (Flusser,
Vilém: *A fotográfia filozófiája*, Tartóshullám-Belvedere-Elte btk,
Budapest, 1990), – vagyis kicselezni mindazt, ami a leképezés
rendszeréből adódóan következik, vagyis felülemelkedni a gép
kínálta vagy diktálta lehetőségeken. Ebben a konkrét esetben
kifejezetten a gép kínálta lehetőségek maximális kihasználására
törekedtem.

*„Szinte semmikor sem a jelenben, szinte mindig egy lehetséges
jövőben és a múltban vagyunk, noha jelenleg élünk. Megbűvölve
attól, ami lehetne, vagy kellene hogy legyen, képesek vagyunk
eltekinteni attól, ami éppen van és körülöttünk folyik.” (Böhringer,
Hannes: *Melegvíz*, 55. oldal)*

Minden ami körülvesz, egyre inkább virtuálisnak tűnik. Maga a közvetlen és belátható cél, a kultikus mozzanat hiánya és az individuum magára maradása önmaga vágyaival az előidézője a fent említett folyamatoknak. A társadalmakat és életünket mozgó erők továbbra is rejtőznek előlünk. A modern kori racionalitás és a fejlődés mítosza is része egyfajta emberi hiedelemnek. A szabályok megtartanak, felemelnek és ugyanakkor bekerítenek. *„Néha megtörténik, hogy az élet hullámai áttörnek annak a szellemi várnak a falait, amelyet az ember a világ támadásainak kivédésére vont maga köré. Ekkor emelkedik az ember a legmagasabbra.”* (Epiktétos: *Epiktétos kézikönyvecskéje*, Gladiátor kiadó, (először 1942-ben jelent meg az Officina kétnyelvű klasszikusok sorozatában, 18. oldal)

5.1 Tézisek

Az ember gondolkodását és tetteit a társadalmi kontextus határozza meg. Amennyire kötődünk munkánk révén a társadalomhoz, pont annyira a lustaság is a társadalmi folyamatok függvénye. Az ember együtt lélegzik a társadalommal. A lustaság nem velünk született jellemvonás, hanem az elfáradás, az illúziókkal való leszámolás, pszichés és egyéni ambíciók, illetve a társadalmi távlatok és kihívások hiánya teszi az emberi tevékenységet visszafogottá.

A munka kohéziója és az általa történő felelmelkedés mítosza a globális társadalmakban a gazdasági, kulturális és technológiai folyamatok következtében csökken illetve veszít jelentőségéből. Ahogy a modern társadalmak kifogynak a munkából, a mítoszok és célok hiányában bizonytalanság keletkezik.

A semmittevés filozófiai értelemben nem igazán értelmezhető és definiálható, de használhatjuk ezt a kifejezést társadalmi és egyéni folyamatok magyarázataként.

A semmittevés nem valós tevékenység, az a modern/posztmodern társadalomban az egyén lehetséges és hipotetikus ellenállása a fennálló struktúrákkal szemben. Valójában nincs olyan, hogy semmittevés, mert mindig folytatunk valamilyen tevékenységet. Időnként épp azért, hogy nem teszünk semmit.

A semmittevés személyes. Mások semmittevését megérteni nem tudjuk.

A semmittevésben az ember megszűnik társadalmi lény lenni és belső útjait járja.

A semmittevés a tevékenység árnyékában rejtőzik. Fotográfiai szempontból a semmittevés tanulmányozása közben a figyelmem a látszólag lényegtelenre irányult, az út során az állomások között rejő apró motívumok kiemelésére és megmutatására. A meghatározó struktúra árnyékában meghúzódó senkiföldjének a bemutatására. A társadalomban élő láthatatlan alkotóelemek feltérképezésére.

A lustaság életünk fontos része. Aki nem tudja elfogadni saját lustaságát és semmittevését az nem tud eléggé nagyvonalú lenni önmagával szemben.

A semmittevés, – amennyiben nem követi egyfajta belső újjászületés, – az egyén állapotának állandósága és unalmas szürkesége marad.

Thesis

The actions of the person are defined by their social context. To the same extent that a person is connected to society through labour, laziness is defined by its contrasting position. Laziness is not an innate trait but a consequence of fatigue and a giving up of illusion. The lack of personal ambition, challenge and interactive social processes, reduce human activity.

In the global society the cohesion created by work, and the myth of personal worth generated by labour, decrease as a consequence of economic, cultural and technological processes. As unemployment increases in modern societies, an uncertainty sets in as a result of the loss of the myth of worth.

Idleness cannot really be interpreted and defined in a philosophical sense however it can be used as a definition of the lack of involvement of the individual in social processes.

Idleness is not an actual activity but the possible and hypothetical resistance of the individual in the modern/postmodern society to existing structures.

In fact there is no such thing as pure idleness, in the sense of doing absolutely nothing, as we are always engaged in some kind of activity, even at those times when we appear to be not doing anything.

Idleness is private. We are unable to personally experience the state of idleness in others. In idleness the individual ceases to be social and is forced to walk a solitary path.

Idleness could be seen to be a type of activity in which we can take part. In a photographic sense, while observing idleness, attention seems to be focused on the trivial, highlighting and evoked by the subtle motifs hidden in the intervals in a journey, in the no-man's land hidden in prevailing social structures and in the invisible components of the society.

Idleness is an important part of our life. Those who refuse to accept personal laziness and idleness are not able to be generous with themselves.

Idleness, unless it is followed by a kind of rebirth, can be seen like nothing more than a dullness and inertia.

Irodalom

- Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987
- Bakan, Joel: *The Corporation*, Gondolat, Budapest, 1984
- Balázs, Béla: *A látható ember/A film szelleme*, Gondolat, Budapest, 1984
- Beyst, Stefan: *Essays on contemporary artist*, <http://d-sites.net/index.htm>
- Böhringer, Hannes: *Szinte semmi*, Tartóshullám, Budapest, 2006
- Böhringer, Hannes: *Melegvíz*, (Tillmann József fordítása) Lettre, Európai kulturális folyóirat, Jelenkor Kiadó, Budapest, 2007–2008 tél
- Böhringer, Hannes: *Lustaság, szokás, hétköznap* (Tillmann József fordítása) Lettre, Európai kulturális folyóirat, Jelenkor Kiadó, Budapest, 2007–2008 tél
- Bright, Susan: *Art photography now*, Thames and Hudson, London, 2006
- Burtynsky, Edward: *Quarries*, Steidl, Köln, 2007
- Burtynsky, Edward: *Manufactured Landscapes*, Yale University Press, 2003
<http://www.edwardburtynsky.com/>
- Csányi, Vilmos: *Az emberi viselkedés*, Sanoma kiadó, Budapest, 2007
- Chesterton, Gilbert Keith: *Mi a baj a világgal?* Kairosz Kiadó, Budapest, 2004
- Chomsky, Noam, Barsamian, David: *Titkok, hazugságok, demokrácia*, Független Média Kiadó, Budapest, 2005
- Cioran, Emile M.: *A bomlás kézikönyve*, Atlantisz, Budapest, 1999
- Cohen, Richard: *The Seven Deadly Sins*, The Tablet, London, 1998. 02. 28.
- Csikszentmihályi, Mihály: *És addig éltek, amíg meg nem haltak, A mindennapok minősége*, Kulturtrade Kiadó, Budapest, 1998
- Csikszentmihályi, Mihály: *Photography's multiple roles* Museum of Contemporary Photography with D.A.P. Distributed Art Publishers, Inc., New York, 1998
- Csikszentmihályi, Mihály, Robinson, Rick E.: *The Art of seeing*, The J. Paul Getty Museum, 1990
- Dertouzos, Michael L.: *What will be: How the new world of information change our life*, Harper Edge, 1997
- Eliade, Mircea: *A szent és a profán Európa* Könyvkiadó, Budapest, 1999
- Epiktétos: *Epiktétos kézikönyvecskéje*, Gladiátor kiadó (először 1942-ben az Officina kétnyelvű klasszikusok sorozatban)
- Feldmár, András: *Apró részletekben*, Könyvfakasztó kiadó, Budapest, 2006
- Flusser, Vilém: *A fotográfia filozófiája*, Tartóshullám-Belvedere-Elte Btk, Bp., 1990
- Fónagy, Zoltán: *Az életritmus változása, Ember és idő viszonya a 19. Században*, História folyóirat, História Alapítvány, Budapest, 2001. 02. 23.
- Földes, András: *Viszlát bús hétfő*, <http://index.hu/kultur/eletmod/bvilag0410/>
- Galassi, Peter: *Andreas Gursky*, Museum of Modern Art, New York, NY, 2001

- Gursky, Andreas: *Photographs*, Prestel Pub, München, 2004
- Gursky, Andreas: *Photographs from 1984 to the Present*, teNeues Publishing Company, New York, 2001
- <http://exponto.spavia.com/2006/05/14/uldoztetesek-ideje/>
- http://muma.freeblog.hu/archives/2007/06/30/Edward_Burtynsky_kinai_fotoi/
- <http://www.goethe.de/kue/bku/thm/kab/en2181672.htm>
- Hill, Roger B., Ph.D.: *Historical Context of the Work Ethic* © 1992, 1996, The work ethic site: <http://www.coe.uga.edu/~rhill/workethic/index.html>
- Hodgkinson, Tom: *How to be idle*, Penguin Books, London, 2005
- Hoffmann, Werner: *A földi paradicsom*, Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1987
- Horkheimer, Max, Adorno, Theodore W. : *A felvilágosodás dialaktikája*, Gondolat-Atlantisz, Budapest, 1990
- Kapitány, Ágnes–Kapitány, Gábor: *Túlélési stratégiák – Társadalmi adaptációs módok*, Kossuth kiadó, Budapest, 2007
- Kassák, Lajos: *Egy ember élete I–II*. Magvető, Budapest, 1983
- Keene, Donald: *The Tsurezuregusa of Kenko: Essays in Idleness*, Columbia University Press, 1967
- Kocka, Jürgen: *Az európai történelem problémája: a munka*, Korall, Társadalomtörténeti folyóirat 5–6. Budapest, 2001
- Konok, Péter: *A „Munka-kör” politikai, szellemi hátországa*, Múltunk, 2004, 1. sz., 245–257.
- Kovács Gábor: *Mozaikdemokrácia vagy elituralom*, Világosság, 1998/12, 40. oldal
- Levin, Mel: *The myth of laziness*, Simon and Schuster, Rockefeller C. 1230 NY, 2003
- Magyar Beck István: *Kulturális marketing és kreatológia*, Semmelweis Kiadó, Bp., 2006
- Montaigne, Michel de: *Esszék*, Kossuth, Budapest 1991.
- Pauli, Lori: *Manufactured Landscapes: The Photographs of Edward Burtynsky*, Essays by Mark Haworth Booth and Kenneth Baker, Ottawa, Canada: National Gallery of Canada, in association with Yale University Press, New Haven and London, 2003.
- Pfisztnér, Gábor: *A fotográfia válsága, (jegyzet)* 2011.
- Renz, Katie: *How to be idle: Interview with Tom Hodgkinson*, Mother Jones, London, 2005. 06. 07.
- Roth, Philip: *American Pastoral*, Houghton Mifflin, Boston, MA, 1997
- Russell, Bertrand: *In Praise of Idleness*, George Allen and Unwin, London (1932) WW Norton, New York (1932)
- Salgado, Sebastiao: *Migrations: Humanity in transition*, Distributed Art, 2000

- Salgado, Sebastiao: *Workers: an archeology of the industrial age*, Aperture, 1993
- Salgado, Sebastiao: *Terra*, Companhia das Letras, 1997
- Sander, August: *Aperture/Master of photography*, Könemann, 1997
- Sandler, Martin W.: *American Image*, Contemporary Books, Inc. Chicago, Ill., 1989
- Serwer, Andy and Sloan, Allan: *How Financial Madness Overtook Wall Street*, Time, Thursday, Sep. 18, 2008
- Sontag, Susan: *A fényképezésről*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981
- Sontag, Susan: *A szenvedés képei*, Európa, Budapest, 2004
- Stevenson, Robert Louis: *Virginius Puerisque and other essays/An apology for idlers* 1877, C Kegan Paul and Co. London, 1881
- Ulicska László: *A munkanélküliség feltalálása Magyarországon*, Korall, Társadalomtörténeti folyóirat 5-6. Budapest, 2001
- Tábor, Béla: *Megismerni: teret termeni*, Helikon, Irodalomtudományi szemle, Budapest, 2010, 1–2.
- Tilgher, A. *Homo faber: Work through the ages*. Harcourt Brace, New York, 1930
- The Photo Book, Phaidon, 1997
- Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*, Gondolat, Budapest, 1982
- Wells, Liz: *Photography: A Critical Introduction*, Routledge, London, 2004
- Z. Karvalics, László: *Az X-világ visszavág, A velünk élő ipari korszak*, A tíz cikkből álló sorozat az Index Tech rovatában és az Infnit.hu oldalán egyaránt megjelenik. 2008. 3. 2.
- Z. Karvalics, László: *Elkezdjük most, vagy várunk a katasztrófára?* Alvin Toffler a jövő iskolájáról, Infnit, Információs társadalom, 2007. május 19.

Képjegyzék

oldal

11. Courbet, Gustave: Kőtörők, 1849 (Drezdai Múzeum)
Millet, Jean-François: Kalászszedők, 1857 (Musée d'Orsay, Párizs)
12. Van Gogh, Vincent: Krumplievők, 1885 (Van Gogh Museum, Amsterdam)
Chaplin, Charlie: Jelenet a Modern idők c. filmből, 1936, Charlie Chaplin
Production for United Artists (Courtesy of the Museum of Modern Art)
13. Pécsi, József: Kassák Lajos portréja, 1920-as évek (Kassák Múzeum, Budapest)
Plakát: Munkaversennyel győz a 3 éves terv,
<http://www.tankonyvtar.hu/historia-1987-056/historia-1987-056-081013-15>
14. Rivera, Diego: The Flower vendor, (Girl with Lilies), 1941
(Norton Simon Museum)
15. Hine, Lewis W: Steamfitter, 1920
Hine, Lewis W: Sweeper and doffer boys in Lancaster Cotton Mills, 1908
16. Salgado, Sebastião: Mina de oro Serra Pelada, Para, Brasil, 1986
17. Salgado, Sebastião: Lucha contra los pozos de petróleo incendios, Kuwait, 1991
18. Ismeretlen: Frank B. Gilbreth és Jilian M. Gilbreth portréja, n. d. (Smithsonian Ins.)
Gilbreth, Frank: Cím nélkül, 1917
19. Gilbreth, Frank: The penetrating screen for measuring motions of a pathologist
transferring typhoid germs, d.n.
Gilbreth, Frank: The Cross-sectioned Visualizing Board for the Blind, d.n.
20. Mendel, Mike: Watching TV, 1987
Burtynsky, Edward: Rock of Ages #7, Active Granite Section, Werlls-Lamson
Quarry, Barre, Vermont
21. Burtynsky, Edward: Mines #22, Kennecott Copper Mine, Bingham Valley, UT
Moore, Andrew: Shelter, Engine Works, Detroit Dry Dock Company Complex,
Rivertown neighborhood, 2008, Collection of Fred and Laura Ruth Bidwell
22. Sultan, Larry: The valley, Boxers, Mission Hills, 1999
Sultan, Larry: The valley, Kitchen Floor, Reseda, 2000
23. Andreas Gursky: Rhein II, 1999
Andreas Gursky: Nha Trang, 2004
24. Andreas Gursky: Salerno, 1990
25. Tetoválás. <http://www.tattooforgirls.co.cc/devil-girl-tattoo-designs.html>
- 29–32. Faulheit kiállítás, Wolfsburg, Kunstverein, 2007
38. Ördögábrázolás, 15. század, Gilles Néret, Devils, Taschen – Icons, 2003
46. Szatmári, Gergely: The Landlord, 2007
50. Szatmári, Gergely: American Idler, Sunland Motel, AZ, 2009
Szatmári, Gergely: American Idler, Beatty, NV, 2009

51. Szatmári, Gergely: American Idler, Atlantic City Casino, 2008
Szatmári, Gergely: American Idler, Atlantic City Beach, 2009
52. Szatmári, Gergely: American Idler, Jones Beach, 2008
Szatmári, Gergely: American Idler, New Orleans Parking Lot, 2009
53. Szatmári, Gergely: American Idler, Yellowstone Visitors, 2008
Szatmári, Gergely: American Idler, Heartbreak Hotel Restaurant, 2009
54. Szatmári, Gergely: American Idler, Tom's Café, WY, 2008
Szatmári, Gergely: American Idler, Lake Michigan, 2008
- 55–62. Helyszínfotók: Meadowlands. 2008–2009

Köszönetnyilvánítás / Acknowledgement

Köszönöm a segítségét az alábbi személyeknek /
Thanks for the help to the following persons:

Parák Andrea
Kopek Gábor
Papp Ágnes Vera
Mohácsi Kálmán
Richard Usher
Slavei Tamás
Carolyn és Zsolt Szilagy